DE NIEUWE STEM

3

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK
TWAALFDE JAARGANG / MAART 1957

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / J B. CHARLES / JAN ROMEIN / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM / *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD / *voor Vlaanderen:* / K. JONCKHEERE / J. KUYPERS.
Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Kinderstraat 25-III, Amsterdam-Z. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland *f* 18.—, België frs 275.—, buitenland *f* 22.50 resp. frs 350.—. Voor studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs *f* 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers *f* 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland *f* 2.50 resp. frs 40.—. Jaarabonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: VAN LOGHUM SLATERUS' UITG. MIJ. N.V.

Velperweg 143 C, Arnhem

Giro 836600

INHOUD

	Blz.
H. Renckens, Een zak knikkers	129
Jan Romein, Jef Suys in memoriam	134
E. F. Tijdens, Op zoek naar Omar's stem	143
Omar Khayyam, Acht kwatrijnen	152
A. G. H. Bachrach, Een Leids oud-alumnus onder de Engelse klassieken	154
A. Romein-Verschoor, Nederlands proza	163
Jef Last, Ter herinnering aan Loe Hsuun	168
Loe Hsuun, K'Oeng I-Tsji	170
E. van Raalte, Het kabinet-Drees	176
Jan Romein, Waardig herdenken	183
Kort Bestek	185
Ex Libris	189

H. Renckens

EEN ZAK KNIKKERS

Als mijn vader een sigaar opstak
kreeg ik het bandje.
Waar zijn de bandjes gebleven?
Waar is mijn vader gebleven?
Ik rook sigaren.
De bandjes gooi ik weg.

Mijn vaders vader plantte een kastanje.
„Ik speelde al in zijn schaduw" zei mijn vader.
De stam kon ik niet meer omvatten.
Gisteren is hij omgehakt.

Mijn vader had een kippenhok gemaakt.
Er gaat niets boven eigen verse eieren.
De kippen riekten zoet aangebrand.
Waarvoor de haan nodig was
begreep ik niet.
Ik wilde zelf wel haan zijn
met veel kippen.
En dan heel hard kraaien.

Als het feest was
hing mijn vader de vlag uit.
Dat maakte me blij
ik wist niet waarom.
We hadden de grootste vlag van de straat.
Bij regen met wind
klapte de vlag als een zweep.
Dan spitsten de paarden hun oren.

Als ik met de aker water schepte
rinkelde de ketting.
De rand van de put was uitgesleten.
Het water smaakte naar ijzer.
Soms keek ik in de put
en zag een jongensgezicht in een rond gat.
Ik spuwde er op.

Eén kastanje is fijn
aan een emmer kastanjes heb je niks.
Of je moet een paardeleidsel maken.
Maar wie wil paard zijn?
En hoe kom je aan pijpestelen?
Ik gaf de kastanjes altijd weg
aan jongens zonder kastanjeboom.
„Hier" zei ik dan onverschillig.

Op een keer dat ik in de treures klom
— mijn hoofd stak boven de bladeren uit —
keek ik in de tuin van de buren.
Daar speelde die rotjongen
met zijn rotzusje.
Ze riepen „bangeschijter".
Ik zei niets terug.
Ik zat hoog in de boom.

De meester had een stok
voor de landkaarten en de jongens.
Hij sloeg zijn eigen kinderen het ergst.
Lezen was gemakkelijk
de tafels schudde ik uit mijn mouw.
Op school heb ik geleerd
met de armen over elkaar te zitten.

De hele stad was mijn speelterrein
elke straat elke steeg.
Ik kende Eierenpikker en Driekoeiedrie.
Ik wist de steen
waar de galg had gestaan
en het Weeshuis
waarin de Spanjaard had gezeten.

De pakhuizen van de Oostindische Compagnie
keken naar de kinderhoofdjes.

Aan de haven was ik graag.
Het rook er naar kaas teer en vis.
De kaapstanders bij de sluis
waren net insekten.
Ik luisterde aan de walkant
naar het klotsen van het water
en keek naar de olievlekken.

Na een tijdje ging ik toch weg.
Een haven is niet voor lang.

Liep ik door de stadspoort
dan gaf ik een schreeuw.
Het klonk zo hol en machtig.
Er stond een latijnse spreuk boven de deur.
Mijn vader wist wat het betekende:
„Wat baten torens en wallen als God niet helpt".

Ik liep door de poort.
Je kon alle kanten uit.

Op de Kaasmarkt staat in brons
de beroemde gouverneur-generaal.
„Hij kijkt met zijn kont in de Havensteeg"
zeiden de jongens van het Gerritsland.
De mussen poepen op zijn hoofd.
Op de sokkel is gebeiteld:
„Dispereert niet".

Op de Rodesteen
dribbelden des donderdags de kaasdragers
met berries vol edammers.
De kopers sloegen op de kazen
en boorden er pijpjes uit.
Ik liep achter hen aan.
„Donder op" zeiden ze.
Ik donderde niet op.

De kazerne was oud en smerig.
Het rook er naar leer en zweet.
Als de soldaten exerceerden op de Veemarkt
mocht ik soms even een geweer vasthouden.
Dan trilde ik van opwinding
en keek of mijn vriendjes het zagen.

In het kolenhok stond de bijl.
Houtjes hakken was mijn baantje.
Een plank splijten was eigenlijk mannewerk.
De kwasten en spijkers waren de pest.
Ik zei zachte kindervloeken
als ik bijna op mijn vingers sloeg.

Een bijl in je hand
gaf een heerlijk gevoel.

Langs de stoep voor het huis
liep de goot.
Als het hard geregend had
spoelde het water met gorgelgeluidjes
alle paardevijgen weg.

Van een krant vouwde ik een boot.
Ik voer naar verre landen
naar het onbekende
naar het riool.

Jan Romein

JEF SUYS IN MEMORIAM*)

1897—1956

Over de uiterlijkheden van dit leven kan ik kort zijn, gelijk deze ook voor hemzelf nimmer in het middelpunt stonden. Zijn bestaan was vooral een geestelijk bestaan en ook bij hem zou de ondertitel van zijn levensbeschrijving moeten luiden zoals hijzelf die gaf aan zijn studie over Sjestow: een intellectuele biografie.

Josephus Suys werd 5 Januari 1897 in Groningen geboren als zoon van een leraar Frans die tegelijk candidaat-notaris was. Zijn jeugd- en schooljaren bracht hij door in Surabaja, waar hij de H.B.S. afliep. Na zijn eindexamen naar hier teruggekeerd, bereidde hij zich door het staatsexamen voor op de universitaire studie. Hij studeerde in Leiden van 1919—1924 en naar gewoonte voeg ik er aan toe: bij Huizinga en Van Wijk, ofschoon het in feite bij onafhankelijke geesten, zoals Suys in zo hoge mate was, meer op zelfstudie neerkwam.

Zijn dissertatie uit 1931, waarop ik zoëven zinspeelde, over de filosoof van het anti-rationalisme Lew Sjestow, 'de filosoof van de ervaring der crisis', gelijk hij hem zelf genoemd heeft, getiteld 'Leo Sjestow's protest tegen de rede, de intellectuele biografie van een Russisch denker' was een proef-, maar al dadelijk een meesterstuk. Ik zou hier in het bijzonder uw aandacht willen vragen voor de inleiding 'over de kennistheorie der geestelijke persoonlijkheid', dat opmerkelijke pleidooi voor individualisme in de zin van de onvervangbare waarde van het individu, die tekort gedaan dreigt te worden wanneer men de persoon tot 'tijdsfactor' reduceert.

Als voorbeeld van Suys' even markante betoogtrant als stijl laat ik hier de passage volgen op de bladzijden IX tot XI:

'De behandeling van een persoon „in het kader van zijn tijd" schijnt speciaal op de evolutionistische idee van het individu-als-ontwikkelingsfactor geïnspireerd. De praktijk wordt hierbij allicht deze, dat de persoonlijkheid op zeer degelijke en volledige wijze aan haar voorloopers, navolgers, tijdgenooten en omstandigheden verbonden wordt,

*) Toespraak gehouden op het Colloquium II van 31 januari 1957 voor studenten en oud-studenten.

en wel zoo krachtig, dat geen macht ter wereld haar meer uit dit tijdskader kan bevrijden. Van het individu in kwestie worden als het ware ontelbare draadjes uitgespannen naar elken naam uit zijn tijd, die met hem in verband kan worden gebracht. Zoodoende wordt dit individu tenslotte geheel omsponnen en uit zijn individuele eigengereidheid teruggewezen naar het „kader" van den tijd, waarin het als in een spinneweb gevangen zit. Er blijft, bij wijze van spreken, geen bloot plekje van over, dat niet door een fatsoenlijk verbindingsdraadje met een voorlooper, navolger, tijdgenoot of omstandigheid is bedekt. Is de persoonlijkheid zoodoende geheel weggekarakteriseerd, dan zou het, ten aanzien van de betoonde inspanning, wreed zijn haar niet tegelijk verklaard te achten. De ontkenning van het object is er, en wij zagen reeds dat dit voor een evolutionistische verklaring geen kwade aanbeveling is. Een methode, die zoozeer op eruditie berust en dus zoo onmiddellijk-werkverschaffend is, kon niet nalaten een groot succes te worden. Het is aangenaam wanneer de hand direct iets te doen vindt dat de geest voor belangrijk houden kan. Want is het niet de invloed, die door al die draadjes wordt gemeten, invloed op den persoon inwerkend en van hem uitgaand, en is de persoon niet allereerst factor, d.i. drager-van-invloed, in het grootsche geheel der cultuurontwikkeling? Helaas, zoo willekeurig de veronderstelling is dat de persoonlijkheid door de grootte van haar invloed op de cultuurontwikkeling wordt bepaald, zoo onmogelijk is het dezen invloed ook maar bij benadering te meten. Het experiment, dat een factor isoleert om zijn werking te leeren kennen, is alleen in de natuurwetenschap mogelijk. In de cultuurhistorie tasten wij dienaangaande volkomen in het duister. Deze invloed is een werkelijkheid, maar belangrijker werkelijkheid is de persoonlijkheid zelve. Wie kan in zichzelf met eenige betrouwbaarheid vaststellen welke geestelijke invloeden hem wezenlijk met dwingende kracht hebben beheerscht? Zijn wellicht de meeste geestelijke invloeden meer gevolg of symptoom dan oorzaak van eigen groei? Zal men niet vaak aan vrij toevallige materieele omstandigheden achteraf een veel grotere determineerende werking moeten toeschrijven? En zal niet datgene, wat als het eigene op het determineerende is veroverd, het wezenlijkst zijn van al? De individuele karakteristiek als een eigen genre impliceert inderdaad een bevestigend antwoord op de laatste vraag. Hierin ligt opgesloten, dat het nasporen van invloeden zijn nut heeft, en ook ongetwijfeld tot belangrijke resultaten kan leiden en heeft geleid, indien het volle licht op de oorspronkelijke omvorming van het door anderen overgeleverde valt.

Het draadjes-spannend intellect pleegt zich echter dergelijke vragen niet te stellen. Zelfs de overtuiging aan het afweven van een grandioos beschavingstapijt deel te hebben, heeft het hoogstens als Zondagswijding noodig. Goede geesten behoeven slechts een relatief-open plaats aan te wijzen, waar nog draadjes gespannen kunnen worden in weer andere richting, of een algemeene mobilisatie is het gevolg. Men heeft het gezien toen de idee der vergelijkende literatuurgeschiedenis als met een tooverstaf een aantal zulke plaatsen schiep. De aarzelende vraag naar de wellicht zeer beperkte aanwendbaarheid van deze idee vond een indrukwekkend antwoord. Im Anfang war die Tat. Dozijnen vergelijkende literair-historische studiën schoten uit den grond op. Zoo vruchtbaar is de echt van vlijt en misverstand.'

En toen al openbaarde zich, voor alle betrokkenen nog onbewust wat typerend zou blijken voor dit leven, ja in zekere zin zijn noodlot: het ruimschoots verdiende *cum laude* ontging hem, ondanks, ja juist door de uitzonderlijke waarde van zijn werk. Die waarde ontging n.l. door haar bijzondere kwaliteit aan zijn promotor, Van Wijk, ongemeen knap filoloog en linguïst, maar als denker en cultuur-historicus niet meer dan verdienstelijk dilettant. Niet ontging zij aan Huizinga, die echter destijds in Oost-Azië vertoefde. Hij schreef erover op de boot die hem van Indonesië naar China voerde, voor 'De Gids', dit o.a. 'het was er mij om te doen', aldus Huizinga, 'de verdienste van dr. Suys' studie te laten uitkomen, verblijd, dat wij in hem een denker van grote penetratie en een schrijver van kernachtige taal te begroeten hebben, van wien wij ons meer beloven'. Het is bij mijn weten, dit terloops, het enige proefschrift — en dat géén historisch — dat Huizinga de moeite waard vond te bespreken.

In '24 werd Suys leraar in de geschiedenis in Den Helder. Nooit geheel tot zijn bevrediging omdat onder zijn gaven niet die der vertelkunst was, maar onwankelbaar plichtsbesef ener- en een geschoolde hulpvaardigheid anderzijds hebben hem niettemin tot een dier zeldzame leraren gemaakt bij wie de oud-leerlingen blijven komen, als zij de kans krijgen. Hij heeft ook nooit moeite gedaan, uit dit Tomi aan de Noordzee vandaan te komen. Op één keer na, toen hij naar elders gesolliciteerd heeft, maar de inspecteur de voorkeur gaf aan een sollicitant die belangstelling zei te hebben voor de Volkenbond, de onderwijstopic van toen. Iets gewond heeft hij zich teruggetrokken, wachtend, zonder ongeduld overigens, op een gelegenheid zijn gaven tot hun recht te doen komen. Het was in die jaren ook, dat hij zijn on-

waardeerlijke krachten gaf aan het bescheiden opleidingsinstituut voor M.O.-geschiedenis, dat hij in '26 tezamen met mij, had opgericht en waaraan hij verbonden bleef tot '37, toen zijn behoefte aan vrije tijd voor eigen studie hem die functie deed neerleggen.

In '46 nam hij zijn ontslag als leraar, toen onze pasopgerichte faculteit voor politieke en sociale wetenschappen hem voordroeg als eerste hoogleraar in de wetenschap der politiek. De Raad benoemde hem ook, maar — zoals sommigen zich misschien herinneren zullen — het werd het eerste geval, waarin de minister de door de H.O.-wet van 1876 vereiste bekrachtiging weigerde. Verdenking van communisme was het motief. Het was er vlak naast. Suys is nooit communist geweest anders dan korte tijd als student. De lectuur van de zoëven geciteerde inleiding tot zijn dissertatie is daarvoor afdoende bewijs. Geen communist zou ooit dit pleidooi voor het individu als eigen ken-object hebben kunnen of zelfs willen voeren. Maar hij heeft bovendien zijn niet-communist zijn voor de onbevangen beoordeelaar ook expliciet beleden in zijn boek van vijftien jaar later, in 'De Nieuwe Politiek', waar wij op de bladzijden 28-30 bijvoorbeeld lezen:

'Wij aanvaarden van het marxisme het primaat der politiek en stellen dit voorop; moeten wij ook de andere grondslagen van het marxisme aanvaarden? Over Marx is het laatste woord niet gesproken en reeds het feit, dat een samenvattende studie ontbreekt, die, hem volledig recht doende, zijn plaats in de geschiedenis van het denken bepaalt, is een bewijs dat hij ook voor ons nog geen historie geworden is. Aan een terloopse bespreking van het marxisme valt niet te denken. Maar de grote, ja onvergelijkelijke betekenis, die Marx voor de practische politiek heeft gekregen, wettigt dat wij op één ander wezenlijk kenmerk van zijn leer ingaan, omdat wij dit van groot actueel belang achten en omdat onze verwerping op dit principiële punt even volstrekt is als onze aanvaarding op het andere.

Marx kan het verwijt niet ontgaan, dat hij zijn genie heeft aangewend tot het smeden van het wapen, waarmee hij de geestelijk-zedelijke gemeenschap, die in het wijde gebied van de Christelijke cultuur de mensen verbond, heeft uiteengescheurd, haar universaliteit heeft verbroken en tot een functie, een ideologisch bijprodukt, van het klassebelang der bourgeoisie heeft gedegradeerd. Wanneer hij geen gemeenschappelijke ideeën erkent, geen gemeenschappelijk rechtsbewustzijn, dan alleen voor zover de heersende klasse de ideologie, die uit haar klassebelang voortvloeit en die zij onbewust en te goeder

trouw voor waar moet houden, aan de beheerste klasse weet op te dringen om daardoor onder de dekmantel van een gezamenlijke ideologie haar heerschappij te hechter te verankeren, dan is hiermee door dezen man, die in het humanisme zijn uitgangspunt nam, de menselijkheid verloochend, en de mens door een ijzeren noodzakelijkheid vastgeketend aan zijn klassenpositie en de daarbij vroeg of laat op maat passende „ideologie". Klassebelang staat dan tegenover klassebelang, klasse-ideologie tegenover klasse-ideologie, zonder dat een beroep op het algemeen-menselijke in zijn zinloosheid anders dan hoon en leedvermaak kan uitlokken, daar immers een dergelijk beroep een pure illusie is, die de historisch-onvermijdelijke ondergang der heersende klasse toch niet zal kunnen stuiten. Aan de evidente waarheid — erkennen wij: vooral door Marx evident geworden — dat het belang van een economische klasse de interpretatie van overgeleverde ideeën en de vorming van nieuwe ideeën beïnvloedt, en dat de algemene verbreiding hiervan aan deze klasse ten goede komt, — aan deze sociaal-psychologische ontdekking heeft Marx een doctrinaire verabsolutering gegeven, die haar in een evidente onwaarheid doet verkeren. Omdat overal en te allen tijde het klassebelang zijn ideologische uitwerking blijkt te hebben, daarom wordt zonder verder bewijs alle ideologie op dit belang als op zijn werkende oorzaak teruggevoerd. Dit is de gemeenschappelijke wortel van Marx' klassenstrijdleer en historisch materialisme, die alleen in verband met elkaar te begrijpen zijn.'

Het is duidelijk dat de minister destijds tot zijn ongewone weigering alleen gekomen kan zijn uit onkunde, wanbegrip en vervalste citaten. Suys zou zich naar eigen getuigenis liberaal genoemd hebben, indien dat anderzijds niet weer te veel misverstand had gewekt. Maar het is typerend voor hem, dat hij te trots was om van zijn gezindheid nog eens ten overvloede en opzettelijk te doen blijken op het moment dat het zijn benoeming misschien had kunnen redden, ofschoon hij daarvoor niets anders had behoeven te doen dan de waarheid te zeggen.

Deze situatie: uit liefde tot een hogere, schadelijke waarheid — de waarheid van zijn trotse eenzelvigheid — deze te laten praevaleren boven de normale, voordelige, is wederom typerend voor deze zeer bijzondere mens. Wij nemen het woord: oorspronkelijk vrij gauw in de mond, zelden terecht, maar ten aanzien van hem was het precies op zijn plaats. Oorspronkelijkheid èn een veelzijdigheid, die — en dat niet eens zo héél erg in de verte — deed denken aan de 'uomo universale' van de Renaissance. Want naast filosoof en historicus — in de

zin méér nog van proever der geschiedenis — was hij ook in economische en sociologische zaken thuis en zelfs als men dit woord in de oude zin der 'bonae literae' neemt, met de literaire op de hoogte.

Maar wie oorspronkelijk zegt, zegt ook *compositio oppositorum.* Tegenover zijn meer instinctieve reacties stelde zijn rede steeds de bewuste correcties daarop. Hij heeft dat zelf eens uitgedrukt in de woorden: ‚Ik ben vergeetachtig, daarom vergeet ik niets'. Zo was hij diepzinnig in een mate, die maakt, dat mensen, die hem goed kennen, getuigen, nooit een gesprek met hem te hebben gehad, dat hun inzicht in het betrekkelijk punt niet verdiepte, maar tegelijk, als hij iets uiteenzette, van een helderheid, die niet minder trof. Dat zullen zij kunnen getuigen die nog college bij hem hebben gelopen. En de toehoorder kon evengoed een hoogleraar als zijn nu zevenjarig dochtertje zijn. Zowel zijn dissertatie als zijn latere boek 'De Nieuwe Politiek', alsook zijn studies over de 'Rechten van de mens' en die over 'Politiek en Vrede' (1955), getuigen van beide eigenschappen tegelijk. Enerzijds was hij een geleerde, die volkomen in zijn werk opging, anderzijds was hem geen moeite te groot om ook de onnozelste voort te helpen. Hij was aan de ene kant de Brabander — want uit Brabant stamde de familie — gullachs in zijn gezonde tijd, aan de andere kant zo diep vereenzaamd, dat in zijn ziekte alleen de vrouw met wie hij in '48 getrouwd was, nog vrije toegang tot hem had.

De reeks tegenstellingen is hiermee nog niet voltooid. Zo zijn er aan de ene kant gedragingen te over te noemen die men als in hoge mate wereldvreemd zou willen karakteriseren, als men anderzijds weer niet wist dat zijn belangstelling in die wereld tot het allerlaatste toe onverflauwd was gebleven. Zo moest men hem niet naar 'realia' vragen, b.v. hoe aardappels groeiden, maar anderzijds kon men hem met een gerust hart toevertrouwen een boekje voor een kind uit te zoeken dat pas had leren lezen; met onfeilbaar instinkt zou hij er met een aankomen, dat het zou stuk lezen. Zo droeg hij eens in zijn diensttijd, in de korte tijd ook van zijn communistische sympathieën, de 'Tribune', het toenmalige blad der communisten, zichtbaar in de zak van zijn overjas, toen hij als sergeant van de week de wacht bij het paleis in het Noordeinde moest betrekken, in de woelige novemberdagen van 1918 nog wel. Argeloosheid? Of veeleer de diep-gewortelde overtuiging van het recht op vrije meningsuiting? Bewuste provocatie was het in elk geval niet. Maar hij aanvaardde niettemin het risico als iets dat vanzelf sprak, gelijk hij dat ook in de oorlog bij het verbergen van gedropte wapens zou doen. Ik zou de tegenstellingen in deze na-

tuur, gecompliceerder dan ik er ooit een gekend heb, ook hierna nog kunnen voortzetten. Naast een ongeveinsde bescheidenheid — om de misschien moeilijkst benaderbare nog te noemen — een hoogheid van zelfbesef dat zijn zelfkennis ver te boven ging. Maar het voortgaan in die lijn zou mij méér naar een puur psychologische analyse voeren dan ik zou willen of kunnen en in elk geval meer dan met de bedoeling van deze vriendschappelijke herdenking strookt.

Wij hechten instinctief zo aan het leven, dat de dood steeds droevig stemt. Hij doet dat te meer, als hij mensen treft, die sterven vóór hun zestigste. Hij doet dat het meest als in dit geval, waarbij men weet, dat er met de dode onvervulde mogelijkheden begraven zijn.

De weigering van minister Gielen, waarop ik zo even doelde, was van die frustratie één oorzaak. De wetenschap der politiek, zoals hij haar opgevat, ja, gemaakt zou hebben, was immers juist dat, waarin zich al zijn gaven en al zijn kennis zouden hebben gekristalliseerd tot iets (daar kan men zeker van zijn) van zéér ongemeen gehalte. Eén oorzaak, niet *de* oorzaak. Een slepende ziekte, die zich al eerder, maar in schijnbaar nog onschuldige vorm had aangekondigd, maar langzaam verergerde, ontnam hem de mogelijkheid de 'withdrawal' achteraf nog in een 'return' om te zetten om aan Toynbee een vruchtbare hypothese te ontlenen. Tenzij dan — achteraf zonder zijn toedoen — die 'return' toch nog zou komen in de vorm ener erkenning van de bijzondere waarde van zijn werk.

Zijn benoeming tot lector in de geschiedenis, ambt dat hij 25 september 1950 aanvaardde met het uitspreken van een Openbare Les, getiteld „Het vredesaspect der historische objectiviteit" heeft door die ziekte niet geheel kunnen brengen wat wij, meer dan hijzelf nog, recht hadden, ervan te verwachten.

In deze rede opent hij opnieuw het thema dat ook reeds 'De Nieuwe Politiek' had doortrokken; het grote, het beslissende thema dat hem de laatste jaren meer en meer boeien, ja geheel in beslag nemen zou: de Vrede. Hoe de wetenschap de vrede en deze de wetenschap dienen kan, heeft hij aan het slot daarvan uitgelegd op deze manier:

'Onze conclusie kan slechts zijn dat de wetenschap, ook de historische, in principiële tegenstelling staat tot alle strijdende partijen gezamenlijk wegens de geheel andere sfeer waarin zij leeft. Deze sluit partijdigheid in de gewone zin uit. Zullen wij dan spreken van onpartijdigheid? Evenmin, dunkt mij. Want een wetenschap, die haar ethos getrouw durft zijn, en dus een relativering van het waarheids-

begrip, die op aanvaarding van of berusting in het groeps-egocentrisme neerkomt, als een smet van zich durft wissen, — die zal zeker niet kunnen vermijden in de ogen van de hoe ook gekleurde macht partij te zijn, en daardoor wordt zij partij. Haar universeel gerichte kritiek, die als vanzelf de scheidsmuren tussen de strijdende gemeenschappen ondermijnt, wordt onvermijdelijk beschouwd, door de macht waaronder zij staat, als een ondermijning van de gemeenschap zelf, waartegen deze moet worden beschermd. Maar de macht is, ook binnen haar gebied, niet almacht doch resultante, en zowel vrijheidstradities als het besef van de onhoudbaarheid van het bestaande kunnen tot toelating nopen, zodat het experiment niet alleen moet maar ook kan worden gewaagd.

De wetenschap, als zodanig afstand bewarend tot de praktijk, is niettemin partij, eenvoudig door zichzelf, en dus tegen elks groepsegocentrisme gekeerd, te zijn. Zoals Erasmus „homo pro se" werd geheten, zo zijn de mens-wetenschappen, zo is ook de historie, partij „pro se": het geestelijk gezag, dat, zichzelf zijnde, mèt de vrede zijn eigen toekomst dient. Overal waar, hetzij in de gemeenschap van wetenschappelijke werkers, hetzij in de gemeenschap van leraar en leerlingen, het verenigend beginsel der objectiviteit ten volle werkzaam is, wordt een toekomst-kern in het heden gevormd.'

Aan de laatste jaren met een steeds toenemende, schier ondragelijke ademnood heeft hij zwaar moeten tillen. Men kan zich niet voorstellen wat het is geen kledingstuk aan of uit te kunnen trekken, geen boek achter zich uit de kast te kunnen pakken zonder daarbij herhaaldelijk te moeten rusten om op adem te komen. Als die jaren niettemin misschien wel tot de gelukkigste van zijn leven te rekenen zijn — hoe vreemd dat ook moge klinken — dan is dat te danken geweest aan zijn vrouw. Maar ook de zorgzaamste en liefste vrouw is machteloos als haar liefde en zorg niet wordt opgevangen door een gelijk-krachtige stroom van de man uit. Suys kon, behalve al dat andere, ook een vrouw liefhebben op dezelfde volstrekte wijze, waarop hij ook de waarheid, waarop hij zijn boeken en het leven liefhad. De waarheid die hij beleden en waarvoor hij geleden heeft. Zijn boeken van elk waarvan hij kon vertellen, waar en onder welke omstandigheden hij het verworven had. En het leven, dat hij zózeer liefhad dat hij de deur tussen zich en de dood tot op het laatste ogenblik toe hermetisch gesloten heeft gehouden. Maar men vrage niet welk een inspanning het hem gekost moet hebben, telkens weer de dood te weren.

Maar het is nu eenmaal zo, dat deze zich uiteindelijk niet weren láát, zomin door berusting als door opstandigheid noch zoals hier door hem tegelijk vol vrees en stoicisme voorbij te zien. 22 december, kort voor zijn 60ste verjaardag, die hij de 5de januari beleefd zou hebben, is het einde gekomen, goddank niet door benauwdheid, maar door een deficiëntie van het hart dat tengevolge van zijn kwaal — longemphyseem tengevolge van verwaarloosde chronische bronchitis — al jaren overbelast was. Het einde voor een man, die een der begaafdsten geweest is, die dit land in deze eeuw heeft voortgebracht. Een *homo pro se* — het is zo —, maar van wie ik desondanks toch nog eerder zou willen getuigen, dat hij bovenal een humaan mens is geweest, al hebben de meesten de gevoeligheid gemist zowel het één als het ander achter het masker van zijn eenzaamheid te ontdekken. Voor wie dat wel vermochten is deze gefolterde, eenzame, breed-humane, hoog-begaafde mens dan ook echter des te onvergetelijker.

Ik zou deze herdenking willen beëindigen met een woord van Lessing dat Suys zelf aan zijn 'Politiek en Vrede' heeft laten voorafgaan, doch dat niet Lessing alleen, maar ook hèm karakteriseert, als man van wetenschap èn als mens:

'Ich weisz nicht, ob es Pflicht ist, Glück und Leben der Wahrheit aufzuopferen... Aber das weisz ich, ist Pflicht, wenn man Wahrheit lehren will, sie ganz, oder gar nicht, zu lehren; sie klar und rund, ohne Räthsel, ohne Zurückhaltung, ohne Misztrauen in ihre Kraft und Nützlichkeit, zu lehren: und die Gaben, welche dazu erfordert werden, stehen in unserer Gewalt.'

E. F. Tijdens

OP ZOEK NAAR OMAR'S STEM

Wanneer 'Omar-e Khayyám in 1859 uit Quaritch' penny-box zijn tocht door de westelijke wereld begint, wordt de indruk, die hij op de enthousiaste poëzie-minnaars maakt, niet onbelangrijk bepaald door de man die hem vertaalde. Fitz Gerald weet heel goed — hij zegt het nadrukkelijk in zijn voorwoord en in een brief aan Prof. Cowell — dat zijn voorstelling enigszins eenzijdig is, maar hij kan niet anders, hij moet Omar tonen zoals hijzelf hem gezien en ondergaan heeft: „However this may be, his Worldly Pleasures are what they profess to be without any Pretence at divine a allegory: his wine is the veritable Juice of the Grape: his Tavern, where it was to be had: his Sáki, the Flesh and Blood that poured it out for him: all which, and where the Roses were in Bloom, was all he profess'd to want of this World or to expect of Paradise".

Maar in het voorwoord van de tweede editie laat hij, als voorzichtig orientalist — wat hij toch óók was —, deze hele alinea vervallen, omdat intussen de Fransman J. B. Nicolas een andere Omar aan het publiek heeft voorgesteld, een Omar met het uiterlijk van een in allegorische verzen orakelende súfí-mysticus.

Zo begon een beruchte Omar-controverse, die tot op heden zou voortduren, want in de het vorig jaar verschenen nieuwe Nederlandse vertaling van J. A. Vooren[1]) blijft deze het Fitz Gerald'se standpunt trouw, terwijl L. Th. Lehmann, die het voorwoord schreef, zich een aanhanger van de mystieke interpretatie noemt. Lehmann voegt er aan toe dat voor beide opvattingen evenveel argumenten zijn aan te voeren.

Is Omar's stem dan zo moeilijk te verstaan, — zal men onwillekeurig vragen —, dat er over zulke principiële kwesties nog onenigheid moet zijn? We willen ons niet dadelijk aan een antwoord wagen, maar liever eerst vaststellen, dat we veel waardering gevoelen voor Vooren's vertaling, niet alleen om de intense belangstelling, die er uit spreekt, maar vooral ook om de vele geslaagde verzen en fraaie kwatrijnen, die men in de bundel vindt. Verschillende er van verschijnen hier voor de eerste maal in het Nederlands.

[1]) Omar Khayyám, Rubaiyat, vertaald door J. A. Vooren, Van der Peet, Amsterdam, 1955.

Natuurlijk was er moed voor nodig om na Leopold en Boutens, na de Mérode en Keuls nog met een nieuwe vertaling te komen. Vooren kent de pogingen van al zijn voorgangers en bespreekt die in een belangwekkend en van bescheidenheid getuigend nawoord. Hij weet ook wel dat zijn werk dat van Leopold niet evenaart, noch dat van Keuls in de vertaling van de Fitz Gerald-parafrasen. Maar wanneer Omar iemand zo persoonlijk aangaat, als dit bij Vooren het geval moet zijn geweest, dan vraagt men daar niet naar, dan vertaalt men puur uit medeleven, en het resultaat is een bundel met een eigen toon en een eigen visie op Omar, die men op vele plaatsen graag verkiest boven het produkt van de wetenschappelijke vertalers, dat als model diende, ook waar deze trouwer hun lettergrepen telden en zich geen vrijheden tegen het rijm-schema permitteerden. Zo klinkt het kwatrijn (pg. 65,[3]):

> Wanneer het licht der dageraad de hemel kleurt,
> waarover is het dat de morgenvogel treurt?
> Hij zag in 't dauwweerkaatste licht der morgen
> hoe van uw leven weer een nacht is opgeteerd.

lang niet slecht naast Whinfield 463:

> When dawn doth silver the dark firmament,
> Why shrills the bird of dawning his lament?
> It is to show in dawn's bright looking-glass
> How of thy careless life a night is spent.

Tamelijk vrij vertaald, maar verdienstelijk is ook (pg. 82,[4]):

> Ontzet zag ik als in een droomgezicht
> de vormen die daar stonden aangericht
> en voor het vuur gereed de teeknen dragen
> van Faridoen's gestalte en Khosroe's aangezicht.

naast C. H. Rempis 147 (= Whinfield 437):

> Halt ein, o Töpfer, horch auf meinen Rat:
> „Was quälst des Menschen Staub du früh und spat?
> Sieh nur, du bringst ja Frédúns Finger
> und Chusrous Hand mit deinem Lehm aufs Rad!"

Tenslotte het ook door Lehmann geprezene (pg. 85,2):

> Geslachten doofden als vergaande vuren,
> moesten beminnen en elkaar verduren;
> zij ledigden hun glas en sliepen in
> en zijn in 't stof der eeuwigheid verloren.

naast Friedrich Rosen no. 5 (=Whinfield 237):

> Geschlechter sind erglüht wie helle Funken,
> Haben gelebt, geliebt, gehasst, getrunken;
> Sie leerten hier ein Glas und sind verlöscht,
> Sind in den Staub der Ewigkeit versunken.

De Perzische tekst van dit kwatrijn luidt woordelijk: „Zij die kwamen geraakten in vuur, (hun zinnen) raakten verward door liefdeswoorden en (liefdes)-genot en drank; zij dronken een beker en werden stil, het stof der eeuwigheid heeft hen allen ook omvangen." Rosen's vertaling van vers 1 en 2 is wat vrij, waardoor Vooren nog iets verder afwijkt. Jammer is het dat „khámúsh shudand", „zij werden stil", in vers 3 niet behouden is gebleven. „Sind verlöscht", „sliepen in", is hier, na het „bewogen" begin van vers 1 en 2, een verzwakking.

Kleine afwijkingen als de boven-gesignaleerde zijn bij vertalingen van vertalingen, vooral naar geversificeerde voorbeelden, even onvermijdelijk, als vergeeflijk. Maar bij een te grote vereenzelviging van de vertaler met zijn object bestaat bovendien kans op opzettelijke afwijkingen, waar het vertalen ophoudt en het interpreteren begint, waar men bepaalde regels en uitdrukkingen ombuigt in de richting die men wenselijk acht. Ook dit is vergeeflijk, zolang men maar de betrekkelijkheid er van inziet, zoals Fitz Gerald deed, toen hij aan Cowell schreef:

„I doubt I have given but a very one-sided version of Omar; but what I do only comes up as a bubble to the surface and breaks; whereas you, with exact scholarship, might make a lasting impression of such an author." (Brief van 7-XII-'61.)

Zo kan men ook vrede hebben met Vooren als hij zijn eigen visie geeft bij een kwatrijn als (pg. 15,2):

> Twee helften van het Zijn: Bestaan en Niet-bestaan.
> Ik ken de een en de andere gaat mij niet aan.

Dat wat ik heb en ben is slechts een leen en ik
zal het weer weder geven als ik heen moet gaan.

waar onmiskenbaar bij Herold-Allen no. 59 en in de Perzische tekst precies het tegenovergestelde staat: „I am not the man to dread my non-existence, for *that* half seems pleasanter to me than *this* half", wat ook beter past in de context van dit orthodoxe kwatrijn. Men kan deze kleine parafrase aanvaarden, zolang Vooren niet meent dat zijn weergave de enig juiste of rationele is.

Dit brengt ons terug bij het Omar-probleem. Tracht men het te benaderen van de intuïtief-invoelende kant, dan laten zich de opvattingen van Fitz Gerald en Vooren enerzijds, van Nicolas en de Mérode anderzijds wel rechtvaardigen. De rubá'iyyát hebben met zovele andere Oosterse boeken gemeen, dat men na lezing een vrij homogeen gevoels-résidu overhoudt van de wijsheid die er in besloten ligt, terwijl de moeilijkheden en tegenspraak pas beginnen bij een meer gedétailleerde analyse. Heeft men zich eenmaal laten winnen door de donkere toon van de vergankelijkheids-kwatrijnen, waartegen de stem, die de verrukkingen van het leven prijst eerder wanhopig dan vrolijk klinkt, dan is de verleiding begrijpelijk om in deze eenheid van stemming ook een eenheid van gedachte te zoeken. Ja, het kan schijnen dat zulk een eenheid van inhoud met geringe retouches te verwerkelijken valt.

Maar toch is dit gezichtsbedrog. Want de handschriften van Omar, zoals die ons zijn overgeleverd, zijn nergens homogeen van gedachte, ook de alleroudste uit de 13e eeuw niet, al zijn daarin naar verhouding de wijsheidsspreuken iets meer, de drinkliederen en mystieke kwatrijnen iets minder sterk vertegenwoordigd. Vooral waar het er om gaat tegenover de voortdurende confrontatie met het niets een positief antwoord, een levensbeschouwing te stellen zijn de rubá'iyyát — wat eigenlijk ook niet te verwonderen valt — wisselend van inhoud. Men vindt de meest uiteenlopende standpunten naast elkaar: een rechtzinnig Godsvertrouwen naast opgaan in mystieke extase, agnosticisme en willoze berusting in het lot naast alle schakeringen van een „carpe diem" filosofie, tenslotte nog spreuken die in matigheid en brave wijsheid voor Vader Cats niet onderdoen.

Zijn dit allemaal dichterlijke uitingen van Omar overeenkomende met verschillende perioden in zijn leven, van een wilde jeugd tot een bezadigde ouderdom? Het lijkt niet waarschijnlijk. Heeft hij dan — zoals verschillende vooraanstaande iranisten menen — naast zijn eigen ideeën ook die van zijn tegenstanders in dichtvorm weergegeven, een

soort filosofieles op rijm dus? Het lijkt ons nog minder waarschijnlijk. We weten overigens dat er heel wat op zijn naam is gesteld wat niet van hem is. Ook de oudste bloemlezing (van 1208, dat is 86 jaar na zijn dood) maakt geen homogene indruk. Heeft de historische Omar van de sterrekunde en de algebra wel ooit één kwatrijn gedicht? We weten het nog steeds niet.

Daarbij komt nog de moeilijkheid — en dit verklaart ook het bovengenoemde gezichtsbedrog —, dat van vele kwatrijnen niet met zekerheid is te zeggen hoe ze gelezen, hoe ze verklaard moeten worden: mystiek of niet mystiek, ketters-agnosticistisch of vroom-muta'zilitisch (d.w.z. tegen de predestinatie-leer gericht), luchtige wijn- en liefdes-lyriek of filosofische „wijn van de vrije geest". Van al deze categorieën zou men voorbeelden van twijfelgevallen kunnen aanhalen. Wij geven alleen een drietal voorbeelden met betrekking tot de mystiek omdat dit gebied het meest omstreden is.

Ongetwijfeld allegorisch is de „wijn", („sharáb") in het volgende kwatrijn (pg. 65,[1]), (= Whinfield 351):

> Hoe meerder of ik sterf, te meerder dat ik leef,
> hoe hoger of ik steeg, te lager ik verbleef —
> En vreemd: hoe dieper 'k daal in 't water des Bestaans,
> hoe dronkener ik werd, hoe nuchterder ik bleef.

Vers 3 (laatste helft) plus vers 4 luiden in de Perzische tekst weer precies andersom: „ieder ogenblik dat ik wijzer word (woordspeling; ook: nuchterder word) door de Wijn van het Bestaan, word ik dronkener". Dit is weer geen fout van Vooren maar van zijn voorbeeld: Whinfield, die in vers 4 „sane" en „sober" schrijft waar beslist „drunk" moet staan.

Kan men bij dit kwatrijn aan de mystieke bedoeling niet twijfelen, veel onzekerder is het volgende voorbeeld (Herold Allen 120, Whinfield 336, Nicolas 300, Fitz Gerald IV, 56), dat letterlijk luidt:

„Ik ken het uiterlijke van al het Niet-zijn en Zijn, ik ken het innerlijke van al wat hoog is en laag, maar toch moge ik mij schamen over mijn kennis als ik een graad ken die hoger is dan dronkenschap.'

Fitz Gerald vatte vers 4 van de luchtige kant op en vertaalde:

> „was never deep in anything but — Wine".

De meeste vertalers, behalve Nicolas natuurlijk, volgden zijn voorbeeld, zo ook Vooren, pg. 27,[3] en 50,[3]. Nicolas bedoelt een mystische dronkenschap als hij vertaalt: „puisse toute cette science être anéantie

en moi si je reconnais chez l'homme un état supérieur à celui de l'ivresse!" („être anéantie" berust op een tekst-variant).

Wie heeft nu gelijk? „Dronkenschap" als een hogere „graad" (murtabah) dan „kennis" doet denken aan súfí-terminologie, maar het zou spottend bedoeld kunnen zijn. Nicolas' tekst-variant komt in de twee oudste handschriften niet voor.

Het derde en laatste voorbeeld is waarschijnlijk van een mystieke secte afkomstig, al is het niet allegorisch (pg. 87,[2]) (Nicolas no. 336, Whinfield 375):

> Een eenzaam man ontmoette ik in het veld:
> hij kende geen geloof, gelijk of geld,
> geen god, geen waarheid, zekerheid of zede.
> Wie wijst mij waar ter wereld zulk een held?

Vers 2 en 3 letterlijk: „geen ketterij, geen Islám, geen wereldse, geen geestelijke goederen; geen god, geen waarheid, geen religieuze wet (sharí'at), geen zekerheid". Vers 4: „wie had in de twee werelden zo'n macht (moed)?" De meeste vertalers hebben dit gehouden voor een uiting van anti-nomistische mystiek, zoals men die kent van de malámatí-secte. De malámatí's waren súfí's die opzettelijk hun goede naam en faam vergooiden door aanstootgevend gedrag om zich van het vooroordeel: de achting der medeburgers te ontdoen. Zij noemden zich graag „rind wa lá-ubálí", „losbandig en onverschillig". Reden om hier aan mystiek te denken, eerder dan aan existentialisme avant-la-lettre, zijn — afgezien van de hele opzet — ook enige eigenaardigheden van de tekst. Zo heeft Whinfield in plaats van „shakhsí", „een zeker iemand, een eenzaam man", de tekst-variant „rindí", „een losbandige, een débauché", maar wat hier, zoals gezegd, een malámatí kan betekenen. Deze variant is op zichzelf niet bewijzend, hij kan van latere datum zijn. Typischer is de uitdrukking „dar du jihán", „in de *twee* werelden". Zelfs als men dit wil houden voor een afgesleten uitdrukking voor „kosmos, universum", dan nog brengt het deze „Mann ohne Eigenschaften" in de nabijheid van de attribuut-loze Godheid, en daarmee het hele kwatrijn in de sfeer van de malámatí-mystiek.

Om ons uit al deze moeilijkheden te helpen zal de iranistiek als vakwetenschap nog meer moeten bijspringen dan ze gedaan heeft. Enerzijds door bronnenstudie en tekst-kritiek, anderzijds door het verzamelen van historische gegevens over Omar zelf en over zijn tijd. Vooren behandelt in zijn nawoord het Omar Khayyám-probleem op een wijze, die we als volgt kunnen samenvatten:

— Ook al zijn niet alle kwatrijnen, die op naam van Omar staan werkelijk van hem, dan toch zijn de gedachten, die er aan ten grondslag liggen kenmerkend voor het Perzisch denken uit die tijden. Leopold heeft dat scherp aangevoeld. De gedachtenwereld die uit diens cyclus van 53 kwatrijnen spreekt „is die van de Oosterse, specifiek Perzische erudiet, die zich heeft los gemaakt van zijn rechtzinnige moslimse opvoeding. Wij zouden hem een vrijgeest, ja een vrijdenker noemen" (pag. 111). Dit vrije Perzische denken wordt op pag. 110 nader beschreven als dynamisch en dualistisch van tendenz in tegenstelling tot het starre monisme van de onderwerpings-godsdienst van de Islám, de godsdienst van de Seldjoeken overheersers, waardoor het vrije Perzische denken een uitlaatklep zocht en vond in de volkskunst van de rubaiyat. —

Van een tegenstelling van Perzische tegenover Islaamse cultuur kan echter in Omar's tijd geen sprake meer zijn. Al onder de eerste Abbasiden was er een mengcultuur ontstaan, die men wel de renaissance van de Islám heeft genoemd, omdat evenals in onze renaissance de Griekse filosofie en wetenschap daarbij een grote rol hebben gespeeld. Maar ook Joden, Christenen, Perzen en Indiërs droegen het hunne bij om Bagdad tot bloei te brengen en tot middelpunt te maken van een cultuur, die over het hele Khalifen-rijk uitstraalde tot in Spanje, tot in Indië, tot in China.

Een vijftigtal jaren geleden meende men dat vooral de erudiete Perzen de dragers van deze cultuur waren: arische geest in semitisch gewaad! Deze opvatting heeft men laten varen: zoveel is men intussen te weten gekomen over het ontstaan en de ontwikkeling van de verschillende geestelijke stromingen en het grote aandeel, dat juist de Arabieren daaraan gehad hebben. Ook na de verbrokkeling van het rijk in kleine vorstendommen bleef een zekere culturele eenheid behouden. De woeste horden Turkse en Mongoolse veroveraars bereikten vaak al na één geslacht het niveau van de overwonnen volken. Zo verging het ook de Seldjoeken. De Seldjoeken-vorsten van de 11e eeuw (9e eeuw, bij Vooren, is een abuis) waren orthodoxer en bekrompener dan hun Perzische Buwayhide- en Ghaznavide-voorgangers, maar Maliksháh neemt alweer allures van een verlicht vorst aan en besteedt een groot bedrag voor de bouw van Omar's observatorium. Omar bezit de bijzondere bescherming van de beroemde vezier Nizám-ul-Mulk, zelf een Pers en, naar het heet, een studiekameraad van hem.

Had hij dan toch nog een uitlaatklep nodig? Er is een vage aanwijzing, dat Omar moeilijkheden op geestelijk terrein kan hebben gehad.

Een dertigtal jaren na zijn dood zijn namelijk de filosofische geschriften van Avicenna, tot wiens school hij hoogstwaarschijnlijk behoorde, in Bagdad openlijk verbrand. Avicenna was beslist niet wat wij een vrijdenker zouden noemen. Het is mogelijk — zoals Rempis meent —, dat vanaf dat ogenblik ook Omar in discrediet is geraakt en de naam van een ketter heeft gekregen, waardoor men vrijelijk allerlei ketterse kwatrijnen op zijn naam kon stellen. Maar dit is hypothese: we weten van Omar's leven te weinig feiten en we kunnen ons op grond van dat weinige geen voldoende scherp beeld van zijn persoonlijkheid vormen, laat staan beoordelen welke kwatrijnen nu echt kenmerkend van hèm zijn. Van de tijd, waarin hij leefde, weet men tamelijk veel, maar de Perzische kwatrijnen-poëzie blijft zichzelf zeer gelijk door de eeuwen heen en laat zich niet of nauwelijks door kenmerken van stijl, of inhoud, in een bepaalde eeuw plaatsen, wat bij Westerse litteraturen soms zo gemakkelijk is.

Een fout van Vooren is, dat hij bij zijn oordeel over Omar voornamelijk uitgaat van het Bodleian-manuscript (pg. 106: „Het meest authentieke is nog altijd het Bodleian m.s."), dat tegenwoordig als heel weinig authentiek wordt beschouwd, om zijn late datering (1460), maar ook om andere redenen. Men beschikt nu over een hele serie handschriften uit de 13e en 14e eeuw. Het op één na oudste, van 1256, het Chester Beatty m.s., werd in 1950 door Prof. Arberry gepubliceerd. Het bevat 172 kwatrijnen, die alle ook, en in dezelfde volgorde, voorkomen onder de 252 kwatrijnen van het alleroudste handschrift, gedateerd 1208, in Perzië ontdekt door Prof. Abbás Iqbál en thans in de bibliotheek van Cambridge.

Het is zeker niet zo, dat deze manuscripten volledig authentiek en vrij van toevoegingen zouden zijn, maar ze maken een grotere aanspraak op authenticiteit dan een handschrift uit 1460. Met het Bodleian heeft dat van Arberry slechts 41 kwatrijnen gemeen. Vooren heeft van het Bodleian m.s. 28 kwatrijnen onvertaald gelaten, die hij waarschijnlijk minder geslaagd of minder typerend vond. Van de 28 die hij wegliet zijn er niet minder dan 12 terug te vinden in de beide oudste bronnen, waaruit blijkt, dat een persoonlijk kwalificerende keuze geen goede weg is om tot een betrouwbare grond-tekst te komen, waarop een oordeel over Omar of de „Omariden" kan worden opgebouwd.

De beste wetenschappelijke Omar-kenner van het ogenblik, de Duitse iranist C. H. Rempis, bepaalt zich dan ook tot het verzamelen van nieuwe feiten en gegevens. Dit heeft al tot resultaat gehad, dat hij kan tonen, hoe de mensen van Omar's eigen tijd veel gunstiger over

hem dachten, dan die van een eeuw later: „Wie wir gesehen haben, zeichnen ihn die ältesten (nicht besonders günstigen) Berichte als einen frommen Menschen, der bekannte Súfí oder Mystiker als Mitlehrer und auch als Schüler hat und der noch bis etwas über die Mitte des 12. Jahrhunderts hinaus als eine der grössten Leuchten der gesamten islámischen Wissenschaft gepriesen und verehrt wird" (Omar Chajjám, Tübingen, '35, pg. 50).

Pas een honderd jaar later wordt Omar „een hulpeloze filosoof, wereldling en materialist" genoemd, wat Rempis wil verklaren met de vermelde hypothese.

Zou men voor de aardigheid eens een kwatrijn willen uitzoeken, dat past bij het bovengeschetste beeld van de wijze en brave Omar, dan komt Arberry no. 88 in aanmerking, een kwatrijn, dat alleen in de twee oudste bundels voorkomt, en dat vrijwel letterlijk vertaald als volgt luidt:

> Gezegend is de man die als een vrije leeft,
> met al wat God hem schonk tevree zijn dagen leeft
> en die als winst beschouwt deze ene adem leven,
> die vrij, in simpele liefde, met wijn, zijn dagen leeft.

Zou men een ogenblik willen aannemen dat dit kwatrijn de echte Omar tekent, dan moet men toegeven dat het ook mogelijkheden bergt voor een misverstand, waardoor latere geslachten uitlatingen, die veel verder gaan, aan hem konden toeschrijven.

Maar nu moeten we snel ophouden met fantaseren. Omar zelf had zulk een hekel aan overbodige woorden. Laten we liever terugkeren tot die zee van Perzische wijsheid: de rubá'iyyát, waarin ieder vinden kan wat hem raakt: Fitz Gerald zijn onsterfelijke „bubbles", Nicolas zijn mystieke wijsheid en Vooren al het vele schone wat hij voor ons vertaald heeft.

En laten we dan Vooren, zoals het behoort, het laatste woord geven met een toepasselijk kwatrijn (pg. 64,[4]) (Whinfield 334), om tot slot nog eenmaal de stem die hij gehoord heeft te beluisteren:

> Een pimpelaar? Ja wonderwel, dat ben ik.
> Een dzjiaour? Veronderstel, dat ben ik.
> Geen secte is er die mij niet misprijzen zal.
> IK BEN MIJZELF EN WAT IK BEN DAT BEN IK.

ACHT RUBAIYAT VAN OMAR KHAYYAM

(Vertaling naar R. le Gallienne door J. A. Vooren)

1

Ontwaak, de zon verschijnt aan hemels boog;
des sultans tin wijst lichtend naar omhoog.
Het machtig licht vaagt duisternis en sterren weg
en daagt de dageraad voor zijn brandend oog.

2

In hemels kom de wijn der morgen bruist;
— het rozenblad der stilte raakt haar juist —
de dorstge aarde drinkt met lange teugen
terwijl de zee der ruimte haar omruist.

3

Ja, 't is de morgen en gelijk een ster
de trans der toren glinsterend van ver
vonkelt de laatste duisternissen weg —
een berg van licht blinkt en de dag is er.

4[1])

Ontwaak, haast u de morgendrank te drinken —
de zon die rijst zal al te spoedig zinken.
O, schenker, open toch uw slaperige deur,
hoort ge de kreet der dorstigen niet klinken?

5

Ons onvervulden die geen dak bedekken mag,
de dorst heeft ons tot voor uw deur gebracht.
Reeds sinds de schemering zijn wij hier wachtend,
de ganse avond en de ganse nacht.

[1]) Reeds in de uitgave van V. d. Paet opgenomen.

6

Er zijn er die in liefde, die in faam
of goud zichzelve zoeken — slechts een naam
is 't en een geute wijns die wij bezitten,
niets meer en desondanks gelukkig saam.

7

De jeugd, een tovervogel vloog voorbij —
hij zong zijn lied — was het voor u, voor mij?
De roos bezong hij en ook van de liefde.
Dat 's meer dan al wat u of ik ooit zei.

8

Hebt gij gedoemd die honend nederzag
op ons de droombezoopnen, zat van dag
tot dag, ons kleed bevlekt, de naam geschonden,
zodat ons hart geen korrel tellen mag?

A. G. H. Bachrach

EEN LEIDS OUD-ALUMNUS ONDER DE ENGELSE KLASSIEKEN

II

In de Engelse literatuur van de 18de eeuw is, waar het voor ons om gaat bij het 'plaatsen' van Fielding en Richardson — want Richardson bleek de schepper van *Pamela* te zijn — dat als *Pamela* niet in 1740 geschreven was, *Joseph Andrews* nooit in 1741 geboren had kunnen worden. En het opvallende is daarbij niet alleen het verschil in de inhoud maar ook in de soort van beide boeken; dit is immers een verschil dat linea recta te herleiden valt tot het verschil in zowel menselijke als sociale klasse van hun schrijvers. Samuel Richardson was een klein, gezet drukwerkfabrikantje van even in de 50, snobbistisch vader van vele kinderen en bezitter van vele oude-vrijsterachtige hebbelijkheden, die kortelings de uitgave van een brievenboek te verzorgen had gekregen van het genre dat voor ongeletterden modellen bevat 'voor alle voorkomende gelegenheden'. Hij had al vroeg brieven voor derden moeten schrijven, vooral liefdesbrieven voor de niet meer piepjongen onder zijn vrouwelijke cliëntèle en die werkzaamheid was hem zo goed bevallen dat hij nu besloten had bij een volgende keer de brievenseries voor zijn uitgever aan elkaar te rijgen langs de draad van een zelfgekozen intrige. Dit werd het verhaal van het deugdzame kamermeisje Pamela Andrews, dat alle aanslagen op haar eerbaarheid ten spijt, de perfide meester die haar eerst had trachten te verleiden uiteindelijk als beloning haar hand mag schenken.

Ik weet niet of U zich de mentaliteit die uit de oude *Letter-writers* spreekt voor de geest kunt halen. Het is een soort mentaliteit die vandaag de dag nòg boekwerken over etiquette en hoe-'t-eigenlijk-hoort produceert om in de behoeften te voorzien van hen die zo graag net één trede hoger op de maatschappelijke ladder willen lijken te staan dan zij in werkelijkheid bereikt hebben, d.w.z. vooral van hen die de stap van 'vrouw' naar 'mevrouw' en van 'man' naar 'meneer' nog moeten doen, of pas kort geleden hebben gedaan. Voor dezulken bestaat de Rijproef natuurlijk, na zo'n uitgebreide schriftelijke cursus, in 't zich 'met het nodige gemak' kunnen bewegen in het Verkeer der Seksen en het zich dan feilloos achteruit de Garage van het goede Huwe-

lijk inloodsen. Vandaar de vele hoofdstukken over de maatschappelijke situaties die zich in dit verband kunnen voordoen in etiquette-handleidingen zowel als brievenboeken; vandaar bovenal het feit dat een in die geest samengesteld relaas-in-brieven, dat voor het eerst in de literatuurgeschiedenis een zo nederig en plausibel verhaal gaf — waarbij de klassescheiding niet van boven naar beneden werd doorbroken maar van beneden naar boven — en bovendien nog op zo hartverheffende wijze de 'eeuwigheidswaarden' in het contract der echtelieden de revue liet passeren, vandaar dat deze uitpuilende brievencassette onmiddellijk een best-seller werd.

Het grote publiek — toen tevens een nieuw publiek dat uit-de-middenstand-voortgekomen lectuur zocht waar het van kon genieten zonder eerst een klassieke of hoofse opvoeding genoten te moeten hebben — dat grote publiek herkende in *Pamela* ook nog iets anders, en dat was een zekere re-valuatie van het Puriteinse liefdesideaal. Wat ik bedoel is dit: In de Middeleeuwen was de Engelsman uit den treure voorgehouden 'It is better to marry than to burn' terwijl 't het beste was helemaal niet te branden. De 17de eeuwse Puriteinen predikten eveneens dat het beter was te huwen dan te branden, maar gingen er van uit dat een man nu eenmaal niet anders kòn dan branden en dat de echtelijke staat geordonneerd was om hem in deze te helpen. Talloos zijn de preken waarin de Brieven van Paulus op deze basis opnieuw werden uitgelegd, en de verzamelingen van 'Sermons' waarin op deze veredelende plicht van de vrouw werd gewezen zijn werkelijk ontelbaar. Sinds het herstel der monarchie met Karel II was die opvatting grotendeels op de achtergrond geraakt of liever naar de maatschappelijke ondergrond gezakt; het is daar dat er pas weer nieuw literair leven in werd geblazen door Samuel Richardson, die natuurlijk ontegenzeggelijk iets geniaals had in de zekerheid waarmee hij de diepste roerselen van een bepaald soort vrouwenhart had weten te peilen — en op papier zetten.

Pamela werd dus een doorslaand succes — ook op het vasteland, zoals bij ons blijkt uit *Sara Burgerhart.* Maar niet overal. En nergens minder dan bij Meester Henricus Fielding die, scherper dan wie ook de intrinsieke voosheid van het opgehangen portret onderkende. Meedogenloos wierp hij in *Shamela* — is die op 'sham' gebouwde naamsverbastering niet schitterend? — alle veile trekken op papier van wat wij als 'strip-tease'-heldin zouden kunnen omschrijven, een 'strip-tease'-heldin in het stichtelijke dan altijd. Meedogenloos nagelde hij de duffe ziekelijkheid van haar schepper aan de schandpaal zoals die

zich tientallen bladzijden lang verlustigde in het in de Ik-vorm beschrijven van wat bijna gebeurd was maar nèt niet gebeurde, om de dame vervolgens weer tientallen bladzijden te laten mijmeren over 'haar kleinood', haar 'vartue' (met een A). De typisch masculine Fielding had het typisch feminine talent van Richardson dan ook doorzien tot in de laatste vezel van deze 'superb slow-motion plotter', zoals Priestley hem zo treffend heeft betiteld naar analogie van de vertraagde film. En zijn verachting voor diens broeikas-atmosfeer met zijn door-en-door onzedelijke zedigheid die zelfs de would-be verleider van Pamela alleen maar als 'Mister B-', d.w.z. als initiaal-met-een-streepje, aanduidt om geen aanstoot te verwekken; die verachting kon het niet bij een eerste pamflet-achtige parodie laten, maar zocht — zoals gezegd — in het verhaal van Joseph, de gefingeerde maar daarom niet minder kuise broer van Pamela, Richardson's bewonderaars een tegengif te bieden. Joseph Andrews is nl. de huisknecht van 's verleiders perfide tante wier familienaam voluit gegeven wordt als 'Booby'; dat daarbij geen creatie zozeer als 'booby-trap' werkte als deze 'Mevrouw Potiphar' en haar weerzinwekkende kamenier, behoeft wel geen betoog.

Het is de literaire beschermengel van Fielding geweest, die de perikelen van deze Joseph in het zondige landhuis zijner dienstbetrekking slechts de inleidende hoofdstukken van het boek lieten worden. De kunstenaar in hem had spoedig genoeg van de grap en liet Joseph z'n ontslag krijgen en op avontuur naar Londen trekken in gezelschap van een zekere Dominee Adams wiens pad evenmin over rozen was gegaan. Ook deze twee trekken van pleisterplaats naar pleisterplaats, langs dorpen en steden en vooral langs vele, vele met klimop begroeide herbergen. En zo zitten wij, voor wij het weten, midden in een echte landelijke avonturenroman — de eerste in zijn soort omdat die avonturen, in tegenstelling tot wat b.v. Defoe en Swift hadden gebracht, een ieder van zijn lezers zelf had kunnen overkomen — een roman die en door zijn humor en door zijn vaart met één slag de actualiteit van het 18de eeuwse Engeland onze huiskamers inbrengt in al zijn rijke en tegenstrijdige verscheidenheid en, alsof dat nog niet genoeg was, ons bovendien een nieuwe dwaas geeft om ons hart aan te verliezen. Want dat is Parson Adams met zijn knoestige wandelknuppel in de ene hand en zijn eigenhandig afgeschreven Aeschylus in de andere, de doodarme beschermer der verdrukten, verdediger van het ware fatsoen, en toonbeeld van de zuivere menselijkheid. Hij wordt een type in de Engelse literatuur hoewel zijn aard uiteraard teruggaat naar

Falstaff; d.w.z. waar Falstaff de 'bad comic man' is, daar is Adams de 'good comic man', terwijl beiden gelijkelijk in en door hun vernederingen de triumph van het intellect belichamen en van die noblesse van aard die wij sinds de oudste tijden intuïtief als waarachtig heroïsch herkennen. De Engelsen hebben altijd dit type van de wereldvreemde eenvoud des harten bewonderd dat ondanks z'n behept zijn met alle mogelijke menselijke zwakheden toch steeds zijn integriteit weet te bewaren, niet alleen met stoïsche humor, maar ook met een bijna 'sportief' aandoende trouw aan zichzelf, aan het eigen diepste wezen. Het is niet voor niets dat dit type tot driemaal toe juist bij Thackeray voorkomt, nl. als Colonel Newcome, als Dobbin en ook als Colonel Esmond. Doch hier nader op in te gaan zou ons te ver voeren.

Joseph Andrews treft U als een blijmoedig boek, luchtig en tegelijk wijs zoals de proloog van Chaucer's *Canterbury Tales;* en bovendien even door en door Engels in al zijn karakters, z'n decor, z'n twinkelende lentelicht. Dat de omstandigheden waaronder Fielding dit boek schreef zo donker waren als men zich maar denken kan, lijkt bijna in de aard der dingen: in het voorwoord tot zijn *Miscellanies* kunt U nalezen, in één enkel zinnetje, hoe 't geschreven werd 'with a favourite child dying in one bed and a wife desperately ill in another'[1]). Zeven jaren na *Joseph Andrews* volgde de veel massievere en meer uitgebreide *History of Tom Jones, a Foundling,* een roman die algemeen als zijn meesterwerk wordt beschouwd. Nog weer drie jaar later kwam *Amelia,* kleiner van opzet, minder opmerkelijk van conceptie maar ontwapenend in zijn natuurlijkheid. En dan is er nog het korte *Life of Mr. Jonathan Wild the Great* dat, vlak na *Joseph Andrew* geschreven, met ongeëvenaard ernstige ironie consequent het doen en laten weergeeft van een Londens gangster-opperhoofd en niet slechts een bepaald ontstellend sociaal document is maar tevens een bepaald overrompelende allegorie. Ja, en dat, op een enkel opstel en ander journalistiek werk na en zijn laatste boek, *The Journal of a Voyage to Lisbon,* dat is alles; althans alles waarop de literaire faam is gegrondvest van de man die wij nog steeds noemen 'the father of the English novel'.

Ik ben aan het laatste stuk van mijn relaas gekomen, het 'final assessment' zoals men zulks in het jargon van de Engelse vakgenoten zo gaarne noemt. Men wordt dan geacht de kwaliteiten van zijn onderwerp 'als mens' te bezien en 'als auteur', en zich vervolgens af te vragen wat deze 'bij zijn leven' betekenden en wat zij ons 'vandaag de dag nog' te zeggen hebben. Om mij niet geheel aan deze plicht te onttrek-

[1]) Fielding, *Miscellanies* (Londen, 1743).

ken moge ik eerst een woord van diezelfde Thackeray aanhalen wiens naam zoëven al gevallen is en die ongeveer een eeuw geleden verklaarde dat

> Fielding had an eye that brightened up a rogue like a constable's lantern[2]).

Dit beeld is treffend en is Henry Fielding ten voeten uit in een groot deel van zijn leven en zijn wereld. Die wereld was nl. niet alleen de 'elegante' wereld van Pall Mall, Bath en Lyme Regis maar ook de wereld van *The Beggar's Opera* van John Gay, het orginieel van de U allen nog wel bekende 'Drie-Stuivers-Opera' en de wereld van *The Rake's Progress* en zoveel andere vernietigend ironische prentenseries van zijn boezemvriend William Hogarth. Fielding had inderdaad het soort oog van de kunstenaar die in het groezelig duister van de Engelse onderwereld, als met de dievenlantaarn van een overal opduikende nachtwaker, telkens weer het gezicht van een schurk doet oplichten zodat wij hem zien — zien als mens.

De dispositie daartoe had Fielding ongetwijfeld steeds gehad. Zijn juridische loopbaan heeft hem daar echter enorm bij gediend. Niet al te lang na zijn inschakeling bij de Londense Balie werd hij nl. benoemd tot Magistraat van Bow Street, dus tot politie-rechter. Terwijl hij er aan alle kanten het soort levensstijl en het soort eigenschappen op na hield, die als het ware voorbestemd zijn om ambtelijke autoriteiten tegen zich in te nemen, werd hij niettemin een uitzonderlijk goed lid van de Rechterlijke Macht. Hij was een nimmer rustend waarlijk 'Civil' Servant, buitengewoon scherp van inzicht en tegelijk zo creatief van geest, dat hij zich geen moment in de sleur dreigde te laten opnemen. Terwijl zijn gezondheid na z'n 33ste steeds minder werd en hij meer en meer van jicht te lijden had en van waterzucht — de toenmaals unieke diëet-therapie die de grote Boerhaave daar in zijn Leidse jaren voor had ontwikkeld was hem kennelijk ontgaan — slaagde hij er in de ontstellende criminaliteit in Londen grotendeels te saneren, vaak zelfs door er persoonlijk bij nacht en ontij op uit te trekken en roversbenden met enkele vertrouwde helpers eigenhandig op te rollen. Bij dit alles stelde hij tevens allerlei hervormingen in de rechtspleging in en wist hij het straffenstelsel te doen verbeteren. Maar — heb ik niet zoëven gezegd dat zijn loopbaan als jurist hem voor zijn kunst had 'gediend'? Dit is natuurlijk daarom al niet helemaal juist — omdat op dit vlak misschien zijn grootste kunstwerk lag.

[2]) Thackeray, *The English Humorists of the 18th Century* (Londen, 1853), V; zie ook zijn preface in *Pendennis* (Londen, 1848).

Fielding was nl. pionier in hart en nieren. En het is toch wel zo, dat het pionierschap ergens altijd drijft op een sterke sociale impuls. Werkelijk tot zijn recht gekomen was deze impuls bij Fielding opmerkelijk laat en langs een opmerkelijke omweg. Zijn benoeming in Bow Street was niet de beloning voor een eervolle carrière geweest maar een soort troostprijs. Hij kreeg geen salaris; de materiële vruchten van zijn post, 'about £ 500 a year of the dirtiest money on earth' zoals hij die zelf noemde[3]), moesten van verschotten komen en afkoop. Zijn vrienden hadden gemeend dat een mislukte toneelschrijver en advocaat, wiens 'wit' hem weinig anders dan vijandschap had opgeleverd, zelfs deze twijfelachtige eer met beide handen zou aangrijpen. Uiteraard deed hij dat ook. Maar niet om de voor de hand liggende reden van 'vastigheid', doch omdat hij zo eindelijk de kans kreeg om metterdaad op te treden tegen enkele der ergste ongerechtigheden die zolang het doelwit waren geweest van zijn bijtende pen.

Dat doelwit was niet alleen de aard en de omvang van de hypocrisie, zoals hij die het maatschappelijk leven van zijn tijd had zien beheersen, maar ook de achtergrond en de oorsprong van die hypocrisie. Nogmaals, het Londen van de eerste helft der 18de eeuw was nog nooit zo overbevolkt geweest en zo uitgesproken ongezond. Het was op weg zich de reputatie te verwerven van de smerigste en meest bandeloze stad ter wereld. Onbeschrijfelijke ellende, morele verwording en habituele dronkenschap heersten alom. Dieven en rovers, oplichters en souteneurs hadden een herenleven; heren leefden als dieven en rovers, oplichters en souteneurs. Het verschil tussen 'the Great' op het kussen en 'de Groten' in de gevangenpoorten was een kwestie van toeval; de Drie-Stuivers-opera was lugubere ernst.

Natuurlijk legde zich niet iedereen hierbij neer. De algemene opvatting was evenwel dat zulke toestanden alleen met repressief geweld de kop ingedrukt konden worden; voor Fielding vereisten ze daarentegen juist menselijk begrip en zelfs sympathie.

De autoriteiten kenden geen andere remedie dan een steeds hoger opvoeren van de strafmaat en de frequentie der openbare executies — die daarbij een steeds sensationeler kijkspel waren geworden. Maar wanneer met de regelmaat van een klok de platte karren met de ter dood veroordeelden langs zijn kantoor ratelden, zag hij alleen de hopeloze schande van dit alles, zoals hij 't zo klemmend stelt in zijn *Enquiry into the Causes of the Late Increase of Robbers*[4]). Zijn hele

[3]) Fielding, *Miscellanies,* I, 160.

[4]) Fielding, *Enquiry... etc.* (Londen, 1751); zie ook zijn *Plan for Preventing Robberies* (Londen, 1755).

leven lang had Fielding het jammerlijke apparaat kunnen bestuderen dat de misdaad officieel moest bestrijden. Hij had meegemaakt hoe de rechtbanken steeds meer onbetaalde rechters vertoonden die hun rechtspraak bijna bij opbod verkochten en de corruptie in feite letterlijk legaliseerden. Hij had gezien hoe de rechtsorde in stand gehouden moest worden door jaarlijks verkozen en eveneens onbetaalde 'Constables' die op hun beurt weer derden huurden om voor hen op te treden, waarbij zowel de 'Constables' als hun substituten gerecruteerd werden uit dezulken die „from want of bodily strength are rendered incapable of getting a livelihood by work"[4]). Hij had kunnen getuigen hoe, mede door de onmogelijkheid en de ondenkbaarheid van werk voor 'the high-born' in tegenstelling tot 'the low' het verschil tussen rijk en arm zo schril en zo schaamteloos was geworden, dat voor de ook maar in aanleg gevoeligen dezer wereld de enig overgebleven weg de vlucht in de sentimentaliteit leek. Hij kende uit eigen aanschouwing de overvolle gevangenissen als centra van afpersing, waar ieder elk ogenblik kon belanden en dan al naar zijn financiële draagkracht de dagen zijner jaren slijten onder omstandigheden die liepen van het comfort van een luxe hotel tot de onbeschrijfelijkste ellende van een middeleeuws krankzinnigenhol.

Wat Fielding hiertegen deed toen hij eenmaal zijn kans had gekregen was niet alleen pamfletten schrijven en de nieuwe richtlijnen suggereren die ik reeds heb genoemd. Hij ontwierp ook een uitgebreide hervorming van de Poor Law waarin de modernste reclasseringsideeën al in de kiem aanwezig zijn, organiseerde bezoeken van parlementsleden aan de 'slums' van Londen, en aarzelde niet zich persoonlijk tot de allerhoogsten in den lande te wenden. Zijn reusachtige plan voor de tewerkstelling, per Graafschap, van de armen werd nimmer verwezenlijkt. Maar hij kreeg wel de som van £ 600 toegewezen om het Chicago-achtige gangsterbedrijf naar eigen inzicht aan te vallen. En daarmee stelde hij het instituut van ongeüniformeerde 'thieftaker of fidelity and intrepidity' in, waartoe burgers van onbesproken gedrag en een bepaald IQ na scherpe selectie werden toegelaten. Dit was het prototype van de 'Detective Squad' in Engeland en deze eerste recherche-eenheid-in-burger trad zo succesvol op dat er toen in de donkerste twee maanden van het jaar, in november en december, voor het eerst geen enkele moord in Londen plaats vond[5]).

Misschien is de sleutel tot het wezen van Fielding, die bij alles toch steeds een echte 18de-eeuwer was, dan ook daarin te vinden dat die

[5]) Fielding, *Miscellanies,* I, 158.

eeuw de 'Common Sense' zei te aanbidden — met het accent op 'sense' — terwijl hij die in werkelijkheid trachtte te verwezenlijken — met het accent op 'common'. Hij was geen dichter al schreef hij menig vers; noch het diepste, noch het hoogste lag ooit werkelijk binnen zijn bereik. Maar hij droeg het hart op de juiste plaats — en droeg het ook uit, onbevreesd en onvermoeid. Dit spreekt uit alle op het eerste gezicht zo verrassend tegengesteld lijkende phasen van zijn bestaan. Nog in zijn laatste levensdagen, aan boord van het zeilschip dat hem tot herstel van zijn geschokte gezondheid naar de warme kust van Portugal bracht met zijn kinderen en zijn tweede vrouw — die, oh ironie, als de Pamela van zijn grote tegenvoeter Richardson, het dienstmeisje van zijn geliefde Charlotte was geweest! — nog in die toestand waren zijn gedachten steeds weer bezig met mogelijkheden ter verhoging van de rechtszekerheid in het dagelijks leven van zijn geliefde Engeland. Dat vindt U in het reeds genoemde, bijzonder oorspronkelijke en hier en daar even tedere als geestige reisjournaal dat bij de vermelding van zijn intrek in Lissabon eindigt met de woorden „Finis chartaeque viaeque". Weinige dagen later had een bevriende hand er 'vitaeque' bij kunnen schrijven: hij stierf op 8 oktober 1754, nauwelijks 47 jaren oud.

Dit dan is de mens waarvan wij ter rechtvaardiging van zijn literaire eretitel ons slechts behoeven voor te stellen wat Dickens zonder hem zou zijn geweest. En niet alleen Dickens maar ook die lange rij van Engelse sociaal-bewuste 'raconteurs' waarvan de huidige Joyce Carey met zijn *Horse's Mouth* nog weer een zo treffend voorbeeld is. Fielding — zoals gezegd — was, toen Defoe en Swift uitgepraat waren, de grote vernieuwer, de proza-Chaucer van zijn tijd. En het belangrijkste was dat hij een bewuste vernieuwer bleek, die voelde dat als 'prose fiction' zichzelf moest kunnen respecteren, het een genealogie moest krijgen, d.w.z. ouders, voorouders, een achtergrond kortom, waarop men kon aansluiten — ook technisch. Het belang van die ondertitel van zijn eerste roman — 'A Comic Epic Poem in Prose' — is immers tweeledig. Door dit als zijn doelstelling te poneren, had hij zichzelf in staat gesteld om ten eerste een lang prozaverhaal te componeren op de basis van literair-critische begrippen die bekend waren, en tegelijkertijd om zijn ervaring als comedieschrijver ten volle tot zijn recht te laten komen. Aristoteles had het nauwe verband aangetoond tussen epische poëzie en de tragedie, omdat het hoofdverschil immers alleen daarin lag dat, terwijl de tragedie geheel uit dialoog bestond, het epos dialoog plus relaas omvatte, en één epos voldoende materiaal bevatte

voor verschillende tragedies. Fielding sloot hierbij aan, terwijl de theorie van het 'Comic Epic Poem in Prose' niet zijn eigen uitvinding was. Sinds de 16de eeuw was zoiets althans in de literaire critiek al uitgebreid te vinden geweest. Het 'comic epic' had Pope in diens *Rape of the Lock* gegeven. En wat het 'in prose' betreft, hij behoefde daarvoor niet verder te kijken dan zijn Cervantes lang was — de Cervantes die hem in Leiden *Don Quixote in England* in de pen had gegeven.

Maar hiermede zijn wij ook weer gekomen bij Fielding's geestelijke vorming. Zoals uit het bovenstaande wellicht al heeft mogen blijken belichaamt deze schrijver het in Engeland zo veel voorkomend verschijnsel van de begaafde outsider, van de erudiet-van-buiten, die zich associeert met Londen en daarin en daardoor een nieuwe kunstvorm helpt creëren. Evenals de 'University Wits', die in de tijd van Elisabeth I uit Oxford en Cambridge naar de hoofdstad trokken en daar als het ware van één dag op de andere het volkstoneel met het klassieke drama verbonden en zo aan een nieuw dramatisch oeuvre het aanschijn gaven . . . , zo in zekere zin doet Fielding in de romankunst. Hij kwam niet uit Oxford of Cambridge; hij kwam uit Leiden, het Leiden waar hij in 1728 en 1729 Klassieke Talen had 'gelopen', of zoals de Engelsen zeggen had 'read Classics'. Verlaten heeft de door deze 'lectuur' opgedane zin voor vorm en formulering hem nooit. Nog in het jaar voor zijn dood dreef de classicus in hem er hem zelfs toe in zijn 'Covent Garden Journal' een nieuwe vertaling aan te kondigen die hij wilde maken van de werken van Lucianus. Het plan kwam niet meer tot uitvoering. Maar die aankondiging spreekt boekdelen. Want voor ons is het van belang dat Fielding hier uitdrukkelijk erkent waar hij in zo grote mate de inspiratie voor zijn stijl heeft gevonden. Hoe precair het nl. ook moge zijn om geestelijke achtergronden te willen isoleren, in het licht van meer dan één aspect van het voorafgaande kan de boekencollectie, wier veilingsdag het uitgangspunt van onze beschouwing was, ons nu bij hem toch meer zeggen dan bij enig ander. Op 8 februari 1755 moge die collectie immers verstrooid zijn geworden en dus van het leven beroofd, voor wie 8 februari een eigen betekenis heeft moge zij symbolisch blijken voor de functie die in iemands levenspatroon op een gegeven ogenblik kan hebben: een heel bepaalde *genius loci.*

A. Romein-Verschoor

NEDERLANDS PROZA

Max Nord: Geen Talent voor Geluk. N.V. Querido's Uitg. Mij., Amsterdam 1956.
Willem G. v. Maanen: Al lang Geleden. N.V. Querido's Uitg. Mij., Amsterdam 1956.
A. den Doolaard: Het Land achter God's Rug. N.V. Querido's Uitg. Mij., Amsterdam 1956.
Johan Fabricius: Setoewo de Tijger. H. P. Leopold's Uitg. Mij. N.V., 's-Gravenhage 1956.

Van de emotionele ontreddering, die de eerste wereldoorlog bracht, kunnen we meer in de vorm dan in de thematiek van de literatuur, die tijdens en onmiddellijk na die oorlog verscheen, iets terug vinden. Pas in de loop van de jaren '20 kwamen de pogingen los die verschrikking in romans van zich af te schrijven en er mee in het reine te komen.

Ik heb nooit een redelijke verklaring ontmoet van het verschijnsel, dat het in '45 anders liep. Nauwelijks was er wat gelig papier beschikbaar of we werden overstroomd met blijkbaar kant-en-klaar liggende oorlogsboeken. Een doelbewuste uitbuiting van het sensationele heeft daar zeker wel een rol bijgespeeld; de wijze, waarop sommige van deze publicaties werden aangekondigd, zegt daaromtrent al genoeg. Maar we zouden groot onrecht doen aan enkele boeken uit die jaren, die het onuitsprekelijke klank gaven en het daarmee zijn ergste verschrikking ontnamen, wanneer we het verschil tussen '18 en '45 eenvoudig met een meer geschoolde speculatie op de sensatiezucht zouden afdoen. Die speculatie bleek trouwens ... speculatief te zijn. Er trad vrij snel een verzadiging met oorlogsliteratuur op en de uitgevers wilden er niet meer aan. Op grond daarvan werd b.v. het *Dagboek* van Anne Frank door enkelen van hen afgewezen, wat ook weer een verkeerde speculatie bleek. Terwijl politici en sociologen, jeugdleiders en predikanten onze tijd nog voor alles als na-oorlogse periode blijven zien, terwijl maatschappelijk conformisme en landerigheid ook in de literaire wereld werden gerechtvaardigd met: „wij zijn nu eenmaal in de oorlog opgegroeid", schenen we over de aangrijpende ervaringen van die oorlog zelf uitgepraat.

En ziet, nu liggen er op eens vier romans over oorlogsproblematiek, over oorlogs- en na-oorlogse ervaringen voor me. Max Nord schreef zijn korte roman *Geen Talent voor Geluk* in de vorm van een nabe-

trachting, door de schilder Frans Wolters opgetekend, over schokkende oorlogsavonturen en de nasleep daarvan, die hem op de rand van de waanzin brachten. De feiten, die er in vermeld worden — ik zou bijna zeggen de gewone en dus onvermijdelijke verschrikkingen van de illegale strijd — dringen zich niet als wezenlijke elementen van het verhaal aan ons op, hoe aanvaardbaar ze er ook mee verweven zijn. En dat minder door die gespannen beheersing van de stof, die in zijn allerhoogste vorm het 'understatement' kan zijn, als wel omdat oorlog en illegaliteit niet de kern en het probleem van het boek vormen, maar slechts de omstandigheden, die de driehoeksverhouding, waar het in wezen omgaat, zijn dramatische accenten geven.

Zonder die omstandigheden zou het gegeven van de man, de vrouw en de uit het verleden van de vrouw terugkerende en zijn plaats weer veroverende minnaar een groot schrijver hebben moeten ontmoeten om boven de middenmaat uit te komen. Nu de man een illegaal strijder, de minnaar een met de illegaliteit samenwerkende Duitser is, krijgt het verhaal de schrille accenten van verraad en berouw en voor de ik-figuur de kwellende en nooit opgeloste onzekerheid of hij vrouw en medeminnaar heeft uitgeleverd. Maar hoe redelijk de persoonlijke en de illegale strijd-motieven van deze roman ook in elkaar zijn gehaakt, de noodzaak van hun samenhang overrompelt ons nergens, zoals eigenlijk niets in het zelfverhaalde leven van Frans Wolters zijn onvermijdelijkheid — en daarmee zijn tragiek — aan de lezer oplegt. Waarom is deze man schilder en geen journalist of kantoorbediende? Waarom speelt hij een belangrijke rol in het verzet?

„Woorden, woorden zijn dit slechts, die niet gelden, omdat ze geen realiteit dekken," schrijft Wolters aan het eind van zijn herinneringen. De onbewogenheid, die dit boek bij de lezer achterlaat, kunnen wij niet beter weergeven.

Kan men zeggen, dat deze tweede roman van Willem van Maanen *Al lang Geleden* 'een realiteit dekt'? Alleen in dezelfde zin waarin zijn eerste *De Onrustzaaier* dat deed. Want als men hier al van realisme zou willen spreken, dan toch van een fantastisch, of beter van een fantaserend realisme.

Uiterst reëel is zijn uitgangspunt en het scherpzinnig, vaak diepzinnig betoog, dat in deze roman verwerkt is, zonder de verhalende elementen te overwoekeren. Dat die ook niet kan overwoekeren, omdat het er uit leeft; het betoog lag niet klaar toen de schrijver de pen op papier zette. Er was alleen die dreigende, martelende vraag, waar-

mee duizenden in de periode na '45 in allerlei vormen geworsteld hebben, de vraag: hoe wordt men van een held tegen wil en dank weer een gewoon fatsoenlijk man?

De grondslag van het verhaal, waarin deze vraag zijn moeizaam veroverd antwoord vindt, is van een zo alledaagse realiteit, dat we de varianten ervan bij al onze buren zouden kunnen aantreffen: de exheld, die in verbitterde zelfvoldoening vervreemdt van de zich aanpassende na-oorlogse wereld en zich de eenzame drager van de schuld aan miljoenen oorlogsslachtoffers gaat voelen, tot het inzicht in hem groeit, dat hij in deze grote rol zijn kleine taak ontwijkt: de zorg voor zijn in en door de oorlog overspannen geraakte vrouw. Van Maanens tot het wezen doordringende fantasie heeft dit geval boven het toeval uitgetild en er *het* drama van de plichtgetrouwe zelfontluistering van de Held van gemaakt. Sommige van zijn figuren en taferelen krijgen daardoor een irreële, maar voorbeeldige echtheid. De ambtenaar en de beide politiemannen b.v.; en de geboorte van het kind op het onderduikadres is niet het toevallig ter wereld komen van een toevallig kind, maar vertegenwoordigt de Geboorte. Van Maanen reikt in deze tweede roman ook psychologisch nog aanmerkelijk dieper dan in *De Onrustzaaier,* wat misschien verklaart dat dat boek iets gaver aan deed. Bij wat m.i. juist het meest bewonderenswaardige en eigene is in Van Maanens talent: het in elkaar grijpen van dagelijkse werkelijkheid en irreële wezenlijkheid, doen zich hier af en toe onopgeloste conflicten voor. We weten niet goed raad met de provinciale drukker Theo Kemp, als hij op het spoor naar zijn verleden in een statig Amsterdams (?) huis zijn geboortehuis terugvindt en ook niet helemaal met de nieuwe bewoners van dat huis. De zelfverzekerd-onzekere muziekcriticus Bastide dient nog als een soort echowand voor Kemps ontwakende gedachten, maar zijn dazende vrouw is niet veel meer dan een stoplap en in het intermezzo van Kemps avontuur met de dochter is de fantasie niet meer in vrijwillige dienst van de intensiviëring der realiteit, maar regelrecht met de auteur op hol geslagen. Waarbij we ons dan hoogstens er over kunnen verheugen, dat Willem van Maanen over machtsmiddelen beschikt, die hem voorlopig soms nog te machtig zijn. En dat wij in hem een schrijver bezitten, die daarom alleen al, maar daarom niet alleen, met hoofd en schouders boven zijn leeftijdgenoten uitsteekt.

Den Doolaards *Land achter Gods Rug* is geen verrassing. Niet in die zin, dat het een teleurstelling zou zijn, maar omdat het precies het

boek is, dat wij van hem verwachten. Het oorlogsverhaal heeft niet hem gegrepen, maar hij koos als goed verteller welbewust dit bewogen thema, waar wat in zat: de Montenegrijnse boerenzoon, innerlijk verdeeld tussen de ruige vechterstradities van zijn vaderland en het in zijn ingenieursopleiding gesterkt verlangen tot opbouw en bevrijding uit armoede en achterlijkheid van datzelfde vaderland. In de strijd tegen de Italiaanse invallers vernielt hij zelf de schepping van zijn modern geschoold vernuft: de brug, die zijn land met de wereld moet verbinden. Als partisaan gevangen genomen, weigert hij de brug ten bate van de overheersers te herstellen en wordt op de ruïne van zijn werk gefusilleerd.

Het verhaal is boeiend verteld en — ook dat is geen verrassing — zoveel overtuigender waar het in Den Doolaards eigen Balkanwereld speelt dan waar anderen — in dit geval Italianen — er aan te pas komen, dat men bijna in het ongecompliceerde wezen van de „primitieve" mens zou gaan geloven.

Johan Fabricius is met Den Doolaard een van onze zeldzame begaafde vertellers en een van de al te weinigen, die buiten een kring van al te verwante zielen gelezen worden. Dat is op zichzelf evenmin een verdienste als het omgekeerde. Het gaat er niet om of men veel kopers vindt, maar voor welke waar men die vindt. Het is geen verdienste van Johnny Jordaan maar een tekort van het Nederlandse (en Belgische) publiek, dat zijn platen als warme broodjes wegvliegen, het is wel een verdienste van Wim Kan, dat op oudejaarsavond heel Nederland op hem afstemt.

Het aantrekkelijke van de romans van Joh. Fabricius ligt in zijn knappe verteltechniek en in zijn getemperd romantisch realisme. Hij heeft niet die het wezen belichtende fantasie, die we in Van Maanen bewonderen, zijn fantasie werkt breeduit verhalend met een overvloed van kleurige details, die gemakkelijk aanspreekt. Daarbij sluit aan dat zijn kennis van mensen ruimer is dan zijn mensenkennis diep.

Maar in zijn laatste boek: *Setoewo de Tijger* mis ik iets wat juist voor de realist, ook voor de romantische realist onmisbaar is: onbevangenheid. Ook dit is een oorlogsboek: het gaat ditmaal over het Indonesische naspel van de oorlog en de hoofdfiguur is een uit een kamp in Birma teruggekeerde controleur, die enthousiast bereid zijn werk op Sumatra weer op te vatten, na korte tijd moet ervaren, dat er in het nieuwe Indonesië voor Nederlandse controleurs geen plaats meer is. Dat is een wezenlijk stuk historische tragiek en de schrijver, die

leze tragiek als thema van zijn roman kiest, behoeft het niet te ontbreken aan inspirerende modellen. Er zijn genoeg controleurs in het oude Ned.-Indië geweest, die voor een bescheiden beloning niet alleen de belangen van de overheersers, maar ook die van de bevolking hebben trachten te dienen.

Een schrijver, die als Fabricius Indonesië kent, had hier een groot boek van kunnen maken, dat Nederlanders èn Indonesiërs met ontroering hadden kunnen lezen. Nu kan het alleen op de al te gerede ontroering rekenen van de Door-de-Eeuwen-trouwen en van die paar miljoen Nederlanders, die nog altijd lui weg van Indië blijven spreken (hoe gauw zeiden die mensen Oslo i.p.v. Christiania!) en die graag bij de kachel een spannend verhaal lezen. Want het is een klein en rancuneus boek geworden, vol benepen hoon over de nationalisten, die allemaal dom, onnozel, afgunstig, begerig en ijdel zijn. Dezelfde zouteloze geest, die vroeger laffe grapjes maakte over krompratende indo's, hoont nu over de repoebliek (waarom niet over die domme Engelsen, die 'riepùblik' zeggen?), dezelfde koloniale eigenwaan verheft in een onmiskenbaar goed verteld verhaal de tijgerjagende Hollander tot de enig betrouwbare beschermer van de onnozele en weerloze bevolking.

Fabricius heeft een boek geschreven, dat stellig veel gelezen zal worden, maar hij heeft de kans gemist *het* boek te schrijven, dat over vijftig jaar ons gezicht nog had kunnen redden, wanneer in alle geschiedenisschoolboekjes ter wereld een paragraaf zal staan met een hoofdje in de trant van: *stubborn reaction of the dutch on Indonesian liberation.*

Jef Last

TER HERINNERING AAN LOE HSUUN

Wij hebben Shaw herdacht, en we hebben Ibsen herdacht, maar ik geloof niet dat in 1956 ook maar één Nederlands blad een artikel gewijd heeft aan de twintigste verjaring der sterfdag van Loe Hsuun, de grootste Chinese schrijver van onze eeuw, en een der zeer grote schrijvers van deze wereld.

In China verscheen een nieuwe veertigdelige uitgave van zijn verzamelde werken, in Rusland kwam in uitstekende vertaling een vierdelige bloemlezing van zijn werk uit, in Duitsland, onder de titel „De Weg was lang", een volledige vertaling van zijn korte verhalen en zijn prozagedichten, terwijl de Japanse boekenmarkt letterlijk met studies over Loe Hsuun overstroomd werd.

Dat Loe Hsuun een der grote meesters der literatuur van onze eeuw geweest is, wordt zowel van marxistische als van anti-marxistische zijde algemeen erkend. In de hagiografieën die tegenwoordig van communistische zijde in het Chinees en het Russisch over hem gepubliceerd worden, stelt men het steeds voor, alsof hij niet slechts de schepper der nieuwere Chinese cultuur, maar ook het voorbeeld van een modelcommunist is. Geen van beide is geheel waar. Ongetwijfeld heeft Loe Hsuun buitengewone verdiensten wat de schepping van de nieuwe schrijftaal aangaat, de verbreiding van moderne ideeën, de studie van die zijden der literaire Chinese erfenis, die men vroeger over het hoofd gezien had, en ook als een dapper strijder tegen bijgeloof, menselijke wreedheid en onverschilligheid, tegen de reactie van Tsjang Kai-sjek en de agressie der Japanners. Zeker had hij grote sympathie voor het Rusland van die dagen, en werkte hij in de laatste jaren van zijn leven direkt met de communisten samen, zoals dat juist in die tijd ook met zovele belangrijke Europese schrijvers het geval was.
In wezen echter is Loe Hsuun altijd een diep pessimistisch moralist gebleven, een criticus der menselijke onvolkomenheid, een humanist en idealist, die slechts van een geestelijke wedergeboorte heil verwachtte.

Geen beter getuigenis daarvoor dan zijn eigen woorden:

> „In revolutionaire landen is het misschien in het belang van sommige schrijvers, te beweren, dat er tussen revolutie en literatuur een innig verband bestaat, b.v. met het doel oproepen te redigeren, stemming te maken en door zijn stimulansen de revolutie nader tot

haar verwerkelijking te brengen. Ik ben echter van mening dat zulk een literatuur steeds te kort zal schieten in innerlijke kracht, omdat men goede literatuur nu eenmaal niet bevelen kan, en zij ook met niets of niemand rekening kan houden, dan met de innerlijke bevrijding waaruit zij voortvloeit."

Het is bijzonder jammer, dat van deze zo uiterst belangrijke figuur tot nog toe vrijwel niets in het Nederlands gepubliceerd werd.

Loe Hsuun

K'OENG I-TSJI

De wijnhuizen in Lo-tsjing verschillen enigszins van die in andere Chinese provincies. Men vindt er bijvoorbeeld altijd een bar met vierkante hoeken, waaronder het water klaargemaakt wordt, om op ieder ogenblik de wijn te kunnen verwarmen. Wanneer ze, om twaalf uur, of tegen zonsondergang, klaar zijn met hun werk, lopen de arbeiders zulke zaken binnen, om er een kop wijn te kopen — twintig jaar geleden kostte zo'n kop maar vier muntjes tegen tien tegenwoordig —, en ze dronken dan, staande aan de bar, het warme goedje, om wat bij te komen. Voor één muntje kon je bovendien een bord gezouten bamboespruitjes kopen of gekruide bonen als „zoutje" en voor iets meer dan tien muntjes had je een warme schotel, maar de meeste klanten hoorden tot de 'mannen met kielen' en hadden nooit veel meer dan een paar muntjes te spenderen. Alleen de 'heren met jassen', die aan de bar voorbij, direct naar het kleine zijkamertje gingen, lieten zowel vlees als wijn komen en gingen op hun gemak zitten zwelgen.

Toen ik twaalf jaar oud was, werd ik helper in een wijnhuis van Lo-tsjing. De waard vond dat ik er te kinderachtig uit zag om aan de 'heren met jassen' voorgesteld te worden, dus kreeg ik werk achter de toonbank.

De 'mannen met kielen' waren makkelijker te bedienen, maar het waren echte kletsmajoors, die een hoop last gaven. Wanneer een nieuw vat aangeslagen werd, bogen ze zich ver over de toonbank heen, om te kijken of er geen water op de bodem van de flapkan was, eer deze met wijn gevuld werd, en ook terwijl de kan in het hete water gedoopt werd, lieten ze haar niet los met hun ogen, uit angst, dat er water in zou lopen. Met zo'n toezicht was het buitengewoon moeilijk de wijn aan te lengen, en al na een paar dagen kwam de waard tot het inzicht, dat ik te stom voor dat werk was. Gelukkig voor mij stond de gast, die mij aanbevolen had, hoog aangeschreven bij mijn baas, hij had, wat men noemde 'veel gezicht' en daardoor werd tenslotte besloten, dat ik blijven mocht, al was het alleen maar voor het vervelende werkje, de wijn te warmen.

De hele dag stond ik achter de bar, ijverig aan mijn werk. De baas was tevreden, maar mijzelf hing de eeuwige monotonie der dagen soms de keel uit. De waard was iemand met een streng en hard gezicht, de klanten waren saai en hadden barse, onaangename stemmen, en meest-

al was het onmogelijk om je opgewekt te voelen. Alleen wanneer K'oeng I-tsji binnen kwam om iets te gebruiken, kon ik, met de anderen, van harte lachen, en misschien komt het daardoor, dat ik mij hem nog altijd herinner.

K'oeng I-tsji was de enige 'heer met jas' die aan de bar bleef staan om iets te gebruiken. Hij was lang van gestalte, een opvallend grote man, met een merkwaardig bleek gezicht, enigszins blauwachtig van tint, waarop dikwijls sneden en wonden zichtbaar waren, tussen zijn rimpels. Onder zijn kin stak een grijze baard naar voren. Het gewaad dat hij droeg, was inderdaad een 'jas' maar gescheurd, vuil, en die er uitzag of hij in geen tien jaar was gewassen. Hij had altijd de mond vol met allerlei woordjes zonder betekenis zoals: tsje, hoe, tsjè en jè, die uitsluitend in de geschreven klassieke taal gebruikt worden, als stijlbloempjes, maar waar de gewone man niets van kan begrijpen. Zodra hij de zaak binnen kwam keken alle gasten hem aan en begonnen te grijnzen. De een of ander riep dan: „Hè, K'oeng I-tsji, d'r zitten weer nieuwe schrammen op je bakkes!"

Hij deed alsof hij het niet hoorde. Met zijn gezicht naar de tapkast vroeg hij meestal: „Warm twee koppen wijn en geef me een schotel gekruide bonen!" En dan telde hij naast elkander zijn negen muntjes op de toonbank.

„Je hebt vast weer gestolen!" riep dan een van de omstanders, onnodig luid.

„Hoe vermeet gij U, zo zonder oorzaak iemands integriteit te betwijfelen?" vroeg hij, met opengespalkte ogen.

„Wa voor integriteit? He'k niet met me eige oge gezien, dat je ram kreeg omda je boeke van de femilie Ho gejat had?"

Met een vertrokken gezicht, waarop de blauwe aderen opzwollen, betoogde K'oeng I-tsji: „Een boek lenen mag niet worden aangerekend als diefstal! Noemt gij dat diefstal, wanneer een geleerde zich een boek leent?" En daarbij citeerde hij spreuken uit de klassieken, zoals: 'De koninklijke mens is tevreden met zijn armoe', spreuken, die eindigden, of aan elkander verbonden waren met woordjes als tsji, hoe, tsje en jè, zodat de mensen schudden van het lachen, en het leek of iedereen vrolijker was geworden.

Achter de rug van K'oeng I-tsji fluisterde men, dat hij vroeger in de klassieke letteren gestudeerd had, maar niet toegelaten was tot de academie. Hij had geen middelen van bestaan, en het was steeds moeilijker voor hem geworden, zijn brood te verdienen, tot hij eindelijk op de rand van een bedelaarsbestaan kwam. Hij was echter een eersteklas

calligraaf, en kon dan ook genoeg copieerwerk vinden om zijn rijst te verdienen. Maar hij was te verslaafd aan de wijn, te lui om te werken, en verdween meestal plotseling, nadat hij een paar dagen had zitten copiëren, onder medeneming van de boeken, papieren, penselen en inktsteen. Nadat dit verschillende keren gebeurd was, werd het hem onmogelijk werk te vinden, en om toch te kunnen leven, maakte K'oeng I-tsji zich zo nu en dan schuldig aan kruimeldieverijen.

In ons wijnhuis gedroeg hij zich altijd voorbeeldig.

Hij schoot nooit te kort in het betalen van zijn schulden, hoewel wij soms, als hij geen geld bij zich had, zijn naam op het witte bord noteerden van de klanten die geld schuldig bleven. Maar aan het eind van de maand werd dat steeds weer uitgeveegd, want hij zuiverde altijd het bedrag aan.

Die keer, waarover ik sprak, had hij juist met kleine teugjes een kop wijn half leeg gedronken, en zijn gezicht herkreeg langzaam zijn gewone bleekte, toen iemand hem vroeg: „Zeg, ken jij nou werkelijk de tekens?"

Hij keek de vrager onverschillig aan, maar deze vervolgde: „Want als dat zo is, hoe komt het dat je het dan nooit ook maar halfweg tot sjoe-tsj'ai gebracht hebt?"

Het was duidelijk, dat zijn woorden K'oeng I-tsji diep raakten, want zijn gezicht werd als met een grijze sluier overtrokken, en hij mompelde wat onsamenhangende klanken, waarvan niemand een woord verstaan kon. Weer begonnen de mensen te lachen, en de atmosfeer werd vol vrolijkheid.

Bij zulke gelegenheden berispte de waard mij niet, als ik met de rest meedeed. Hij had graag dat zijn klanten zich amuseerden, en soms vroeg hij zelfs aan K'oeng I-tsji, om ze aan het lachen te brengen. Maar K'oeng I-tsji besefte de dwaasheid van een gesprek met de gasten en wendde zich liever tot de kinderen die in de buurt zwierven.

Eens op een keer vroeg hij mij, of ik wel eens een boek las. Ik knikte.

„Hau!" (goed) zei hij. „Als dat zo is, wil ik een proef nemen. Hoe schrijf je het teken Wéi voor gekruide bonen?"

Ik dacht bij me zelf: „Moet zo'n stukje bedelaar me nou examen afnemen?" en draaide me om, alsof ik niet meer op hem lette. Hij wachtte even en zei toen in volkomen ernst:

„Dus, je kunt niét schrijven! Let dan eens op, dan zal ik het je leren. Kijk hier. Zo'n woordje als gekruide bonen moet je kennen, hoe zou je anders later ooit boek willen houden, als je zelf waard wordt?"

Bij me zelf dacht ik, dat ik nog lang geen waard was, en dat ik mijn baas ook nog nooit gekruide bonen in zijn notitieboekje had zien schrijven. Maar een beetje geamuseerd en tegelijk geprikkeld, antwoordde ik zonder geestdrift:

„Vraag ik U soms om les? Overigens, hoort het teken niet onder de sleutel Wéi voor grassen?"

K'oeng I-tsji had er pleizier in en trommelde opgetogen met de lange nagels van wijs- en middelvinger op de toonbank.

„Toei", (juist), riep hij uit. „Maar het teken Wéi kan op vier verschillende manieren geschreven worden. Ken je die soms ook?"

Ik voelde me beledigd, trok mijn lippen omlaag en liep weg. K'oeng I-tsji had zijn lange nagel in de wijn gedoopt, en was begonnen het juiste teken op de toonbank te schetsen, maar toen hij zag, dat ik er geen belang in stelde zuchtte hij even, en er kwam een uitdrukking van teleurstelling in zijn ogen.

Soms, wanneer hij kwam, en met hem de vrolijkheid, kwamen de kinderen uit de buurt aanhollen en om hem heen staan. Hij gaf hun allemaal een gekruide boon, en als ze die ophadden bleven ze nog staan, hopende op meer, met hun ogen vastgezogen aan het bord. K'oeng-Itsji spreidde zijn vingers uit over de bonen, boog door in de lendenen en fluisterde tegen hun: „D'r zijn d'r nog maar een paar over, ze hebben me niet veel gegeven." Dan richtte hij zich weer op en fluisterde bij zichzelf: „Niet veel, niet veel! Veel, hoe tsai! Niet veel, jè!" zijn klassieke woordjes weer te voorschijn halend. De kinderen verspreidden zich tenslotte, schaterend van het lachen.

Op een dag, kort voor het midden-herfst-feest, maakte mijn patroon zijn boeken op. Hij nam het witte bord van de wand en merkte op: „K'oeng I-tsji heeft zich een lange tijd niet vertoond. Hij is me nog negentien muntjes schuldig!"

Pas op dat ogenblik besefte ik, hoe lang het geleden was, dat ik hem het laatst gezien had.

„Hoe had hij ook kunnen komen? Hij heeft ram gehad. Dit keer benne allebei zijn benen gebroken."

Een van de klanten kwam met dat nieuws op de proppen.

„Ah!"

„Ja, hij had weer gegapt. Helemaal getikt, die vent! Stel je voor, dat hij gejat heeft uit het huis van rechter Ting! Wie kan nou denken dat zoiets goed afloopt?"

„Wat voor staart had dat muisje?"

„Wat voor staart? Eerst heeft hij een bekentenis moeten schrijven, toen hebben ze hem allebei zijn benen stuk geslagen."

„En daarna?"

„Daarna? Ik zeg je toch, dat zijn benen stuk zijn!"

‚Hoe maakt hij het daarna?"

„Weet ik het? Misschien is hij wel gekrepeerd."

De waard zei niets meer, maar ging automatisch door met het opmaken van zijn boeken.

Het midden-herfst-feest was voorbij en de wind werd iedere dag guurder. Een vroege winter was begonnen. Hoewel ik de hele dag vlak bij de kachel stond moest ik een gevoerde kiel dragen, om warm te blijven. Op een middag, toen er geen enkele klant in de zaak was, zat ik met gesloten ogen.

„Maak een kop wijn warm."

Geschrokken opende ik mijn ogen. De stem was heel zwak, maar bekend. Ik keek om me heen, maar zag niemand in de zaak. Ik stond op en keek over de bar heen. Toen zag ik K'oeng I-tsji op de grond zitten, met zijn gezicht naar de drempel. Zijn gezicht was donker, mager en ellendig. Hij had een gescheurde linnen jas aan en zat op zijn verlamde benen, die gekruist waren in een rieten mand, die met een strooien koord aan zijn schouders was verbonden. Toen hij mij zag, herhaalde hij met matte stem: „Maak een kop wijn warm."

De waard stak nu ook zijn hoofd over de toonbank en zei zonder enige ontroering: „Je bent me nog negentien muntjes schuldig, K'oeng I-tsji!"

Hij keek lusteloos op en mompelde: „Dat... zal ik de volgende keer verrekenen. Dit betaal ik contant, en de wijn moet goed zijn."

Zoals gewoonlijk begon de baas weer te glimlachen en hij zei: „K'oeng I-tsji, je hebt vast weer gestolen!"

Hij ging er niet op in en trachtte het niet te ontkennen, maar antwoordde kortaf: „Houd je grappen voor jezelf."

„Mijn grappen? Als het geen stelen was, wat was het dan? Waarvoor hebben ze je benen dan stuk geslagen?"

„Stuk geslagen? Ze zijn gebroken van een val," zei hij met zachte stem. „Gebroken van een val zijn ze..." Iets in zijn ogen scheen er om te smeken, de ondervraging niet verder voort te zetten.

Intussen waren allerlei mensen binnen gekomen en lachten nu even hard als mijn baas. Ik warmde de wijn en zette haar op de grond voor K'oeng I-tsji. Hij zocht in zijn zakken naar vier muntjes en gaf ze mij. Toen zag ik dat zijn lange, rechte handen vuil van de modder waren, en ik begreep, dat hij hierheen gekomen was, door zichzelf langs de weg voort te trekken. Hij bleef niet langer dan nodig was om zijn wijn

te drinken. Daarna, terwijl de zaak nog gonsde van het gepraat en het gelach der toeschouwers, ging hij recht op zitten, en trok zichzelf weg met zijn handen.

Een hele tijd daarna zag ik hem niet meer. Toen het jaar om was, nam de baas het witte bord van de wand en zei: „K'oeng I-tsji is me nog altijd negentien muntjes schuldig." Het jaar daarop, bij het feest van de drakenboten, zei hij het zelfde nog eens. In de herfst sprak hij er niet meer over.

Ik heb K'oeng I-tsji nooit meer gezien. Misschien is hij werkelijk dood.

Vert. Jef Last.

E. van Raalte

HET KABINET-DREES: EERSTE VOORLOPIGE BALANS

Normaliter pleegt het tijdstip voor het opmaken van een voorlopige balans ten opzichte van een Kabinet, d.w.z. met betrekking tot zijn positie en verrichtingen, niet eerder te vallen dan nadat het een jaar aan het bewind is geweest. In het onderhavige geval bestaan er echter redenen om van de normale gang van zaken in zoverre af te wijken, dat juist nu ik deze kroniek aan het papier toevertrouw, het ogenblik aangebroken schijnt te zijn voor een voorlopige balans. In hoofdzaak toch bestaat hiervoor aanleiding tengevolge van de wijze, waarop en de omstandigheden waaronder, de opnieuw door dr. Drees aangevoerde ministersploeg, op 13 oktober j.l. in zee ging. De formatiepogingen hadden lang genoeg geduurd om, los van hetgeen er zich in die periode had afgespeeld, indachtig te kunnen zijn aan het ten onzent nu eenmaal bekende verschijnsel, dat zulk een langdurig formatie-voorspel aan de stabiliteit van de Kabinetten gemeenlijk ten goede pleegt te komen. Maar de verwikkelingen, die zich dit keer hadden voorgedaan en, niet te vergeten, de aard daarvan, brachten met zich mee, dat bij het optreden van het nieuwe bewind nog geenszins gezegd kon worden, dat de kous dan ook af was en dat er van stonde af aan vastheid van lijn in het beleid viel waar te nemen. Neen, op meer dan een punt had men te maken met kwesties, die nog open vragen bleven.

Daar was bijv. het probleem van de samenstelling van het Kabinet zelf, in die zin, dat nog nader te bekijken viel of er al dan niet nog een bewindsman bij zou komen, die de, op 13 oktober ad interim door minister Staf er bij genomen portefeuille van Overzeese Rijksdelen, zou toegewezen krijgen. En daar was verder, bovenal van groot belang, de aangehouden beslissing op het gebied van het te voeren financieel-economisch beleid met het oog op allerlei ook voor de schatkist zorgwekkende verschijnselen, in welk verband tevens de landbouwpolitiek nog heel wat vraagtekens te zien gaf.

Inzake bovenvermeld portefeuilleprobleem is dan thans de knoop doorgehakt. Na ongeveer vier maanden tijds is het te dien opzichte tot een beslissing gekomen. Zij kan ongetwijfeld achteraf de, in vrijwel het laatste stadium van de formatie-werkzaamheden door mr. Burger ingenomen houding rechtvaardigen, een houding, die hierop neerkwam, dat het, zakelijk bezien, op zijn minst twijfelachtig kon zijn of meteen al met de formatie van het nieuwe Kabinet volledige

liquidatie van genoemd departement gepaard diende te gaan. Natuurlijk zal de ministerraad zich niet al deze vier maanden met bestudering van dit vraagstuk hebben bezig gehouden. Maar het schijnt toch wel, dat aan de tenslotte gevallen beslissing gezette overweging is voorafgegaan. Heb ik het wel, dan zou de minister ad interim van Overzeese Rijksdelen ten behoeve van zijn ambtgenoten een nota gemaakt hebben, teneinde uiteen te zetten, wat er tenslotte inzake deze aangelegenheid diende te gebeuren en dan zou allereerst aan de hand van dat stuk op zakelijke gronden het besluit tot stand zijn gekomen, dat er nog wel een afzonderlijk departement moest blijven, dat nu de benaming van Ministerie voor zaken overzee kreeg. Eenmaal tot die conclusie gekomen zijnde, werd het blijkbaar juist geacht, een tweede man uit de Christelijk-Historische Unie met de leiding van dat departement te belasten. Zodoende telt het tegenwoordige coalitie-Kabinet vijf tot de P.v.d.A., vijf tot de K.P.V., twee tot de Anti-Revolutionairen en twee tot de Christelijk-Historischen behorende leden in zijn midden. In verband met zekere, straks nog even nader in ogenschouw te nemen, strijd, die waarneembaar is geweest bij de benoeming van een burgemeester van Den Haag, is hier en daar al verkondigd, dat op deze manier de „combinatie van K.P.V. en A.R.-ministers niet meer over de volstrekte meerderheid in de Ministerraad beschikt. Ongetwijfeld is dat, rekenkundig beschouwd, een waarheid als een koe. Iets geheel anders is echter, of nu werkelijk deswege de nieuwe minister uit de C.H.-rijen moest voortkomen. Het staat immers wel zeer te bezien of zich inderdaad in dit Kabinet een dusdanige afpaling van bepaalde politieke groepsvorming aftekent. Zo ja, dan zou dat van een al uiterst zwakke, dus bedenkelijke bouw van het geheel getuigen. Coalitie-kabinetten zijn op zichzelf reeds een noodzakelijk, echter helaas in ons land nog steeds niet te vermijden kwaad. Doch wanneer er zich dan bovendien nog coalities binnen zulk een allegaartje voordoen, valt de ellende niet te overzien, die zich dan telkenmale moet openbaren in machteloosheid tot handelen en beslissen, zulks als gevolg van te veel innerlijke verdeeldheid. De zoëven aangestipte, overigens te betreuren, noodzaak van coalitie-ministeries, is een onmiddellijk uitvloeisel van het bestaan van nog altijd te grote veelvuldigheid van partijen. Daardoor kan men het niet stellen buiten samenwerking, zowel binnen als buiten Kabinetsverband, tussen verschillende staatkundige richtingen. Van de zomer, en ook nog daarna, is hier en daar wel de vraag opgeworpen, of het niet heel wat gezonder ware, indien men als uitgangspunt zou nemen, dat de keuze diende te gaan tussen

een socialistisch dan wel een niet-socialistisch beleid en dat zich op die grondslag tevens de Kabinetsvorming moest voltrekken. Dat doet in zijn eenvoud ongetwijfeld heel aantrekkelijk aan. De nuchtere werkelijkheid leert echter, dat het in feite allerminst zo eenvoudig gelegen is. Dit al terstond niet, doordat in tal van opzichten binnen verschillende van de bestaande partijen dusdanig uiteenlopende denkbeelden leven, o.m. op sociaal-economisch gebied, dat, in elk geval op dit ogenblik de tijd voor het volgen van een scheidingslijn gelijk zoëven aangestipt nog niet rijp is. Zo rest er voorshands slechts zich neer te leggen bij de, overigens alleszins te betreuren werkelijkheid, die dwingt tot coalitie-vorming, waaruit dan onvermijdelijk resulteert, dat men veelveelvuldig op het aangaan van compromissen is aangewezen met alle nadelen daarvan. Hoe beperkter het aantal partijen, dat met betrekking tot het te volgen beleid samenwerkt, hoe beter. Doordat echter de K.V.P. nu al geruime tijd geijverd heeft voor samenwerking op brede grondslag, was en is voorlopig de weg voor het optreden van een alleen op de P.v.d.A. en op de K.V.P. steunend Ministerie versperd, terwijl het eveneens vooral onder invloed van de van K.V.P.-zijde op de voorgrond geplaatste wensen is, dat wij het met een Kabinet moeten doen, waarin ministers gezeten zijn, die tot de vier hier reeds genoemde groeperingen behoren. En dan bovendien te bedenken, dat het nog niet eens mogelijk is het Kabinet-Drees te beschouwen als een door een coalitie van dat viertal gesteund Kabinet, aangezien immers in belangrijke mate de leuze luidde: „vrijheid, blijheid" wat „binding" van elk van de vier tegenover de ministersploeg betreft. Na deze meer bij wijze van tussenwerpsel gemaakte kanttekening over de staatkundige aard van het huidige bewind, waarmee overigens nog terdege rekening te houden valt, juist bij het opmaken van de voorlopige balans, keer ik terug tot het gebeurde met het departement van Overzeese Rijksdelen. De zakelijke oplossing van dat geval heeft ook wel wat weg van een compromis, want enerzijds is een volledige liquidatie achterwege gelaten, doch aan de andere kant kan men moeilijk aan de indruk ontkomen, dat hetgeen nu nog is overgebleven heel weinig om het lijf heeft. Uit de aard der zaak moeten en kunnen de bemoeiingen van dit departement met de West, zulks als gevolg van de thans uit hoofde van het Statuut voor het Koninkrijk door Suriname en de Nederlandse Antillen ingenomen positie, slechts van uitermate beperkte aard zijn. Dat die veranderde positie tevens gerede aanleiding gegeven kan hebben voor de wijziging in de benaming van het departement, ligt voor de hand. Te meer omdat terecht de West zijn woordje heeft meege-

sproken, voordat het kwam tot de handhaving van wat nu geworden is een ministerie-in-zakformaat. Met belangstelling moge worden uitgezien naar de deugdelijkheid, die de zakelijke gronden voor de gevallen beslissing zullen hebben te kenmerken, wil zij inderdaad op goede gronden blijken te berusten. Vermoedelijk zal dan vooral het argument op de proppen komen, dat met het oog op de zaken, die het bestuur en de ontwikkeling van Nieuw-Guinea raken, zulk een departement nog nodig was. Waarmee men dan meteen belandt bij wat ik niet anders kan zien dan voortzetting van het laatste restje van... Nederlands kolonialisme. Vandaar, dat men m.i. deze post op de voorlopige balans alleen maar als een hoogst dubieuze post moet beschouwen, al is het geenszins een verrassing dat zij er op voorkomt. Terloops stip ik hierbij meteen aan, dat tussen handhaving van Nieuw-Guinea als Nederlandse kolonie en overdracht van dat gebied aan Indonesië — waartegen, naar het mij voorkomt, zeker in het licht van het heden, heel wat ernstige bezwaren zouden zijn aan te voeren — gans andere soluties, b.v. in de vorm van internationaal beheer, de voorkeur zouden verdienen.

In hoeverre de benoeming van de christelijk-historische mr. Helders tot minister van Zaken overzee gelukkig genoemd kan worden, is dermate een open vraag, doordat zijn verleden hem geenszins als zodanig tot een zonder twijfel voor deze portefeuille bijzonder aangewezen figuur stempelt, dat er hier alleen maar plaats is om te spreken van een crediet-benoeming en dus van een blanco crediet-post op de balans!

Wat nu de tot dusverre door de volksvertegenwoordiging ten aanzien van het Kabinet aangenomen houding betreft, valt er tot op zekere hoogte een onderscheid te maken tussen die houding met betrekking tot het op het gebied van buitenlandse en op dat van binnenlandse aangelegenheden gevoerde beleid. Ten opzichte van eerstgenoemde zaken kunnen Drees en zijn ambtgenoten zich over een gunstig saldo verheugen. In het bijzonder kwam dit tot uiting bij de gedachtenwisseling over de begroting van Buitenlandse Zaken. Zeker, de meerderheid van de P.v.d.A.-fractie in de Tweede Kamer kon bij monde van de heer Ruygers de door Nederland ter Algemene Vergadering van de UNO (organisatie der Verenigde Naties) gevolgde gedragslijn inzake het Midden-Oosten niet zonder enige kritiek laten passeren; daarentegen bleek de socialistische afgevaardigde De Kadt met enige zijner politieke vrienden hierover wel goed te spreken te zijn, terwijl de communisten er natuurlijk geen woord goed voor over hadden. Maar in heel de verdere Kamer vond het door minister Luns

gesprokene volop weerklank. Gezegd dient te worden, dat deze bewindsman in zijn uiteenzettingen uitzonderlijk goed op dreef was en hierbij door een zeer krachtige overtuiging gedragen bleek te zijn. Deze kwam in hoofdzaak op zeer rake kritiek op Amerika, tevens op de organisatie van de Verenigde Naties neer. Zo bijvoorbeeld toen hij o.m. het even ergerlijke als bedenkelijke meten met twee maten gispte. In dat verband liet de minister vooral ook nog het licht vallen op de omstandigheid, dat men zich in oktober-november ter Assemblee uitsluitend tegen Israël had gericht, dat tot een volkomen gerechtvaardigde daad van zelfverdediging was overgegaan en dat zowel Amerika als de Verenigde Naties alle mogelijke eerder door Egypte begane volkenrechtelijke schendingen geheel en al hadden miskend. Evenals bijkans alle sprekers (uitgezonderd dan de heer Ruygers en de communistische woordvoerder) hadden gedaan, keerde minister Luns zich met grote klem tegen het feit, dat men in de UNO meer en meer in het ene geval wel, in het andere geen beroep op het Handvest doet, al naar gelang het in een bepaalde politieke kraam te pas komt.

Thans een en ander over de binnenlandse posten op de voorlopige balans. Daar was allereerst het door het Kabinet gevoerde beleid bij de Haagse burgemeestersbenoeming. Voor het eerst in de geschiedenis was het burgemeesterschap van de stad, die nog altijd als Residentie geldt, in elk geval o.m. zetel van regering, parlement en het corps diplomatique is, aan de handen van een katholiek toevertrouwd. Daarover is nog al wat te doen geweest. En zo had minister Struycken, de minister van Binnenlandse Zaken, zich bij de verdediging van zijn begroting wegens deze benoeming te verantwoorden. Hij slaagde er in duidelijk te laten uitkomen, dat hier allerminst partij-overwegingen de doorslag hadden gegeven, dat er ook geen sprake was van een politieke koehandel — Amsterdam een tot de P.v.d.A. behorende burgervader en in ruil daarvoor de Haagse zetel voor een katholiek — terwijl hij tevens bij voorbaat de bedenkelijke suggestie van mr. Beernink (C.H.) verwierp om aan de Christelijk-Historischen, bij wijze van schadeloosstelling voor het „verlies" van Den Haag, het Commissariaat van de Koningin in Gelderland, als hun „rechtmatig" deel, te doen toekomen. Het was er in het geval van Amsterdam en in dat van Den Haag in de eerste plaats om gegaan, de uit objectieve overwegingen best beschikbare kracht te benoemen. Voor Den Haag was dan ook niet terstond bij de nu benoemde aangeklopt, maar eerst bij een niet-katholiek, die kennelijk nog iets hoger op het beoordelingslijstje stond, doch niet in aanmerking wenste te komen. Dat overigens

mr. Kolfschoten een buitengewoon geschikte kracht leek, is begrijpelijk als men nagaat, wat hij als burgemeester in Eindhoven gebleken is waard te zijn. Zonder dat minister Struycken met zoveel woorden verklaarde, dat het verhaal als zou bij een stemming in de Ministerraad mr. Kolfschoten het alleen tot nummer één op de voordracht hebben gebracht door een samengaan van de ministers, die deel uitmaken van de A.R.-partij met hun tot de K.V.P. behorende ambtgenoten, op een puur verzinsel berustte, maakte hij toch wel min of meer kenbaar, dat het niet aldus is toegegaan. Hoe het zij, het door hem in deze aangelegenheid gevoerde verweer, dat meteen een verweer van het door het Kabinet aan de dag gelegde beleid was, aangezien het Kabinet in zijn geheel voor de besproken burgemeestersbenoemingen de verantwoordelijkheid droeg, leverde een batig saldo op.

Hetzelfde meen ik te kunnen vaststellen omtrent het gebeurde met de bijzondere salarisverhoging, die de hogere ambtenaren van 1 september af zullen gaan genieten, zodra ook de Eerste Kamer de desbetreffende begrotingspost zal hebben goedgekeurd. Wederom was het minister Struycken die dit, aanvankelijk de Kamer wel erg bezwaard hebbende, voorstel te verdedigen had. En wederom was hierbij Kabinetspolitiek in het geding. Het Kabinet heeft in deze zaak de wind in enige opzichten tegen zich gehad. Zou het reeds vòòr de verkiezingen door het vorige Kabinet in beginsel genomen besluit om tot deze verhoging van salariëring van hogere ambtenaren over te gaan (wat namelijk met het oog op tal van factoren broodnodig te achten viel) tijdig in de vorm van een suppletoire begrotingspost in 's lands vergaderzaal in behandeling zijn gekomen, dan ware een en ander waarschijnlijk zonder veel ophef en moeilijkheden tot een goed einde gebracht. Nu echter tengevolge van allerlei omstandigheden het voorstel op een veel later en dat juist, psychologisch bezien, allerongelukkigst tijdstip ter tafel kwam, namelijk, toen minister Hofstra al zijn sombere klanken over de financiële toestand had laten horen, die de regering noopte tot bestudering van verschillende ingrijpende maatregelen om de tering meer naar de nering te zetten, riep het heel wat meer tegenstand op. Bovendien was een niet onbelangrijk deel van de Kamer verbolgen over het feit, dat van regeringszijde op de door haar te nemen beslissingen al te zeer vooruitgelopen was, door een stuk van de verhogingen vast te laten uitbetalen, zij het dan in de vorm van voorschotten. Opgeschrikt door de in dat verband tot uiting gekomen parlementaire ontstemming, haastte men zich weer tot een tegenbevel over te gaan: kortom hier viel meer weifeling in het beleid

waar te nemen dan goed is. Intussen is het eind van het lied geweest, dat minister Struycken — nogmaals, in feite het Kabinet —, het voor zijn rekening genomen voorstel er door kreeg. Hoezeer prof. Oud hem had aangespoord om de Kabinetskwestie te stellen, waarmee dan de eenstemmig in oppositie zijnde fractie van de P.v.d.A. wel in een heel onaangename positie zou zijn komen te verkeren, de minister van Binnenlandse Zaken liet dit achterwege en bevocht dus deze overwinning zonder zelfs dat zware stuk geschut in stelling te brengen.

Of dit straks misschien toch nog wel eens voor de dag zal moeten worden gehaald, wanneer het gaat om verwezenlijking van de reeks van maatregelen, door het Kabinet bepleit in de na lange voorstudie tot stand gekomen nota omtrent de bestedingsbeperking, vermag ik op dit moment nog niet te voorspellen. Evenmin of het beleid in deze tenslotte een batig saldo zal opleveren. Tot nu toe gaf het uitblijven van maatregelen, die met het oog op de financiële verwikkelingen, waarmee ons land op het ogenblik te maken heeft, hoog noodzakelijk schenen te zijn, aanleiding tot vrij wat kritiek. Meer en meer hoorden Drees en de overige ministers zich verwijtend het „Regering, regeer" toeroepen. Meer en meer ook namen de klachten toe, dat, naar het heette, waarschijnlijk mede als gevolg van tegenstellingen binnen het Kabinet, de beslissingen waarnaar men halsreikend uitzag, op zich lieten wachten.

Thans zijn zij er. In dit stadium nog geheel en al in het midden latende, of de voorgestelde maatregelen inderdaad het beoogde effect — herstel van het financiële evenwicht en dat op een zo billijk mogelijke wijze — zullen opleveren, meen ik wel te kunnen vaststellen, dat de nota de vrucht is van volkomen ministeriële eensgezindheid. In zoverre hoort er hiervoor dus op de voorlopige balans een plus-teken te komen te staan.

20 februari 1957.

J. Romein

WAARDIG HERDENKEN

Bij de aankondiging van Pos' verzameld werk.[1])

Waardevrij — zo mag men de huidige opvatting wel samenvatten — kunnen de wetenschappen van mens, cultuur en samenleving niet zijn, juist dan niet als zij ware wetenschap willen wezen. Achter die waarden, van waaruit zij, die deze takken van wetenschap bedrijven, in laatste instantie oordelen, staat een hele waarden-hiërarchie.

Het is intussen nooit het geheel dier hiërarchie waarop het werk van een bepaalde geleerde betrokken is. Elk hunner heeft slechts deel aan een deel ervan: de een put meer de ander minder uit die in de loop der eeuwen opgezamelde tenslotte onuitputtelijke schat.

Het waardevolle van Pos' geestelijke werkzaamheid is misschien wel het best zo te omschrijven, dat het zo bijzonder waarde-vol was. Of beter: is. Want dank zij de samenwerking van de hoogleraren Aler en Kuypers, beiden zowel leerling als vriend van de overledene, met de uitgevers Van Loghum Slaterus en Van Gorcum en de instanties die de onmisbare financiële basis legden, zal zijn werk, tot dusver voor het overgrote deel in tijdschriften en verzamelwerken verscholen en daardoor uiteindelijk aan het alles verterend verleden prijsgegeven, blijven leven.

Het is dan ook met meer dan gewoon genoegen, het is met diepe voldoening vervuld, dat we deze uitgave hier aankondigen in dit tijdschrift, waarvan onze onvergetelijke vriend een der oprichters is geweest en waarvan hij redacteur en medewerker is gebleven, zolang zijn krachten het hem veroorloofden.

De uitgaaf van Pos' wetenschappelijk werk zal uit twee delen bestaan, elk voorzien, zoals het prospectus zegt dat voor ons ligt, van een inleiding door een der genoemde vrienden-vakgenoten en van een zo volledig mogelijke bibliografie.

Wat zullen deze boeken, elk een 300 bladzijden groot, die nochtans bij intekening niet meer dan *f* 13,50 en na verschijning *f* 15,— per deel zullen kosten, al niet bieden? Een gedeelte zal aan zijn taalkundig en taalfilosofisch werk gewijd zijn.

De taal en haar problemen waren echter slechts het uitgangspunt van het denken van Henk Pos al lieten deze hem ook nooit los. Het drong daarna in schier alle gebieden van de menselijke geest en de

[1]) *Keur uit de verspreide geschriften van dr. H. J. Pos,* 2 dln., Assen en Arnhem, 1957.

samenleving door. In zovele dat het nauwelijks overdreven is te zeggen dat bijkans heel het bewogen geestelijke leven van het tweede kwart onzer eeuw waar allen onzer op stoelen die niet of reeds oud of nog zeer jong zijn, zich in zijn werk weerspiegeld ziet. Men zal in beide bundels zijn diep-tastende en toch altijd heldere opstellen vinden over filosofie en cultuur, over zwevende normen; men zal er de balans in aantreffen van rationeel en irrationeel: de crisis in het denken. Men zal er lezen over de geschiedenis als geestelijke werkzaamheid en over de verhouding van geschiedenis tot geschiedwetenschap.

Of nog weer andere, even fundamentele vraagstukken er in behandeld vinden op een wijze die niet alleen aan het denken zet wie al dacht, maar door mee-denken hen leert denken die dat nog niet gewend waren. B.v. over het apriori in de geesteswetenschappen, over de zin der wetenschap, over metaphysica. Men vindt er een antwoord op de vraag: hoe is filosofie mogelijk? of ziet de drie hoofdrichtingen van filosoferen onderscheiden.

En zowel zij die het reeds kennen als zij die het nog niet doen zullen begerig zijn Pos' opstellen over Descartes' geestelijke erfenis, of de meesterlijke studie over Kant hetzij te lezen of te herlezen. Zo ook die over het tweezijdig tijdsbegrip der Stoa of die actuelere, maar daarom niet minder bezonnen en bezonken beschouwingen over de Joodse geest en het denken, en over het existentialisme in historisch perspectief.

Het is een rijke erfenis die ons hier wordt aangeboden, naast de taalfilosofie, de mens en zijn cultuur, naast de bezinning op wetenschap en werkelijkheid, de studies over grote denkers en grote stromingen. Rijk naar vorm niet minder dan naar inhoud.

Hoe dankbaar we daarvoor uiteraard dan ook zijn, voldaan zijn we in één opzicht desondanks nog niet. Dat zullen we pas zijn, wanneer we ook de zekerheid zullen hebben, dat het sociaal-politieke gedeelte van Pos' oeuvre eveneens aan de vergetelheid zal zijn ontrukt door de uitgave van een derde bundel met een keus uit die talrijke artikelen van hem uit week- en maandbladen die zijn bewogen getuigenis bevatten over de dagelijkse problemen en de oplossingen daarvan die hem voorzweefden. Wij weten dat wij daarmee niet alleen een wens van Pos zelf vertolken, maar eveneens van de velen die deze beschouwingen nog levendig voor de geest staan; beschouwingen die niet minder dan zijn wetenschappelijk werk zich onderscheiden door denkmoed en meer dan deze zelfs door een zedelijke hoogheid en een menselijke zuiverheid waaraan elke kleinheid vreemd was, en die naast en in de denker de mens Pos tonen. En pas dat was het geheel. En naar het geheel ging zijn hart uit.

KORT BESTEK

Schone Schijn en Lelijke Werkelijkheid

Per 1 juli zal, als het betreffende wetsontwerp wordt aangenomen — en waarom zou het niet, in dit parlement? — de huur van alle vooroorlogse en van enkele categoriën van naoorlogse woningen met een kwart de hoogte in gaan.

Dat is bekend. Ook bekend is, dat de huiseigenaren slechts voor de helft over dat kwart de vrije beschikking krijgen; de andere helft komt in een fonds.

Maar niet bekend is wat er nu met dat fonds gaat gebeuren. Het heet weliswaar dat het dient om woningverbetering of nieuwbouw mee te financieren, maar wij vrezen dat dit slechts een van de vele goede bedoelingen zal blijken, waarmee de weg naar de hel, zoals men zegt, geplaveid is.

Wat immers zal het geval zijn? De éne, vrije helft zal niet voor woningbouw of -verbetering besteed worden. Dat meent de regering blijkbaar ook zelf, want anders zou de oprichting van het fonds niet eens nodig geweest zijn. En de andere helft, het fonds? Ook die zal, naar zich laat aanzien, niet voor het beoogde doel bestemd worden.

Het geld in het fonds namelijk brengt 3% rente op. Dat is weliswaar minder dan op de vrije markt, maar het is beter, zuiver economisch beschouwd, dan er woningen mee te verbeteren, die ook onverbeterd hun rente opbrengen en dat doen ze, nu zelfs meer dan voorheen, zolang de woningnood duurt. Blijft, wat wij voorzien, het geld, in elk geval voor het grootste deel de tien jaar die daarvoor staat in het fonds, dan krijgen de huisbazen het, vermeerderd met de 3% rente op rente, weer terug.

Met andere woorden: het heeft de schijn alsof op de huizenbezitters de mede-verantwoordelijkheid wordt gelegd om de woningnood te helpen lenigen, maar in feite worden ze tot niets gedwongen dan tot een tikje belasting in de vorm van een klein rente-verlies op de helft van een vijfde van de opbrengst van hun huizenbezit.

En hoe komt dat? Dat komt, omdat we leven in een curieuze overgangsmaatschappij die men — dit geval leert het opnieuw — objectief zó kan karakteriseren, dat het bezit er weliswaar niet meer onschendbaar is, maar nog wel ongeschonden.

Subjectief is dat korter te karakteriseren: schone schijn voor lelijke werkelijkheid.

In Engeland — maar bij ons?

Basil Henry Liddell Hart, misschien wel de meest vooraanstaande theoreticus en historicus der moderne krijgswetenschap, een man van wiens bij dozijnen te tellen werken men er, als wij, slechts twee behoeft te kennen om voorgoed van zijn deskundigheid overtuigd te zijn — Liddell Hart dan heeft onlangs een artikel geschreven, waarvan men de tekst in 'De Groene' van 16 februari kan aantreffen.

Hij betoogt daarin, dat Engeland's defensie-uitgaven tweemaal zo hoog zijn als economisch verantwoord is. De laatste oorzaak daarvan is — zo kan men zijn betoog samenvatten — dat men zich *zowel* op een 'moderne' *als* op een 'ouderwetse' oorlog voorbereidt, terwijl het duidelijk is, aldus deze kenner, dat de vernietigingskracht van atoomwapens zó groot is, dat een oorlog, daarmee gevoerd, nooit lang kan duren. Maar duurt die kort, dan heeft alle voorbereiding en voorraadvorming voor een lange oorlog naar oude trant ook geen zin meer.

Met andere woorden: men kan en moet dus òf het ene òf het andere laten. Als men tenminste niet beide laten wil. Maar dat laatste is een toevoeging van ons, die alleen voor onze verantwoordelijkheid komt.

En wat doen wij nu? Wij doen, naar 's lands wijs op wat bescheidener, maar toch ook niet zo héél bescheiden schaal hetzelfde. Engeland geeft ruim 1500 miljoen pond per jaar voor zijn bewapening uit; wij zowat even zoveel guldens als Engeland ponden. Dat is, naar verhouding van het aantal inwoners half zo veel. Zeker. Maar als men dan bedenkt dat Engeland nog een wereldrijk, althans de puinhopen daarvan, te verdedigen heeft en vooral als men overweegt dat er bij Engeland volgens Liddell Hart dan ook op de een of andere manier de helft af moet, dan is het niet overdreven te zeggen, dat wij met duizend in plaats van vijftienhonderd miljoen nog een behoorlijk figuur slaan.

Maar wat misschien in dit artikel nog meer treft dan 's mans deskundigheid is zijn openhartigheid. Hij spreekt over het eigen land als een 'afhankelijke satelliet' en hij noemt het dwaasheid 'te willen blijven staan op afbrokkelende zandkastelen'. Moedgevende woorden: niet omdat wij ons in de afbraak van het trotse imperium zouden verheugen, maar omdat er boven de zee van conformisme die de huidige wereld overspoelt toch nog een enkel eiland van eigen inzicht zich blijkt te kunnen verheffen.

In Engeland — maar bij ons?

Far from the madding crowd

Mijn vriend begroette mij, toen hij mij opendeed met een geschriftje

in de hand, met de woorden: „Het moet goed wonen zijn te Leiden — als student bedoel ik." Hij liet mij zien wat hij zoëven had gelezen: *Achtergronden van de huidige wereldcrisis,* uitgegeven door de Universitaire Pers te Leiden en voor *f* 1,75 verkrijgbaar. Het bevat drie colleges in november gehouden voor alle Leidse studenten door de hoogleraren Th. J. G. Locher, historicus, E. de Vries, rector van het Institute of Social Studies in Den Haag en de volkenrechtskundige F. M. Baron van Asbeck.

„Als je na 4 november de grote meeting op de Dam hebt bijgewoond, of de P.E.N.-vergadering in die tijd, of alleen maar lezer was van bijvoorbeeld „Het Vrije Volk" of „Het Parool", dan kun je je voorstellen welk een klimaatsverandering men ondergaat bij lezing van deze drie colleges, die het antwoord waren op de schokkende uitdaging aan onze gevoelens en gewetens." De lezing der colleges maakten zijn gevoel van verademing begrijpelijk.

Prof. Locher stelt de vraag of de Russische daad van geweld in Hongarije voortvloeit uit de beginselen van het communisme of uit een eeuwenoude Russische machtspolitiek. Zijn antwoord luidt: het is het een èn het ander. Dit tracht hij uit de historie aan te tonen. Hij vindt dit geen vrolijk vooruitzicht. Maar, zegt hij: „de leer is niet altijd de praktijk". En daarom acht hij, ofschoon de verdere toekomst weliswaar geen idylle zal bieden, eventueel de mogelijkheid van compromissen op realistische basis niet uitgesloten. De communistische en de westerse werelden hoeven niet *per se* als monolitische blokken tegen elkaar te blijven staan.

En als hij hier dan nog een persoonlijk woord aan toevoegt, dan veroordeelt hij vanzelfsprekend het begrijpen-en-dus-vergoelijken. Maar hij wijst ook een niet doordachte emotionele reactie af en een houding „die alleen nog maar zwart en wit kan zien met konsekwenties van ketterjacht zoals we die op het ogenblik ook al aan de gang zien".

Prof. de Vries sprak over: Het zelfbewustzijn der Aziatisch-Afrikaanse volken. Ook hier wordt in de eerste plaats gepleit voor begrip en hij noemt het gebrek hieraan verbazingwekkend. Hij wekt op tot zelfkritiek en gevoel van saamhorigheid met de mensen van Azië en Afrika.

Prof. Van Asbeck tenslotte leidt ons binnen in het werk der Verenigde Naties. Die zijn op geen stukken na wat zij zouden moeten zijn, maar zij zijn er gelukkig. Hij bindt de studenten op het hart zich ervan te doordringen dat de universiteit „een der grote supranationale instellingen van de geest" is, dat de intellectueel een bijzondere, zware

verantwoordelijkheid draagt die hij niet mag verraden (geen „trahison des clercs). „Want zo past het vrije mensen in een vrije staat".

En als prof. Van Asbeck het onafhankelijk en getrouwelijk, verantwoordelijk zoeken naar waarheid als de zeer bijzondere taak ziet van de Universiteit, als alle drie de sprekers bij de studenten aandringen op hard werken en zo hun begrip uit te breiden en te funderen, dan mag men niet spreken van een academische distantie. Want zij richtten zich persoonlijk tot jonge mensen, tot studenten, die ook vragen mochten stellen. Hier kan alleen gesproken worden van besef van verantwoordelijkheid van een Universiteit die niet uit de weg ging voor een plicht tot spreken in een tijd dat zwijgen verraad zou zijn geweest in de zin van Benda's „trahison" en die andere intellectuele groepen tot een beschamend voorbeeld strekt.

EXLIBRIS

ELISABETH AUGUSTIN. *Labyrint**) kan men als een roman lezen maar men kan het ook beschouwen als een diepgaande psychologische studie van uiterste bewustzijnstoestanden. En als zodanig zou men dan het boek weer kunnen zien als een experiment om de roman een nieuwe inhoud en voor de toekomst nieuwe mogelijkheden te geven. Als zodanig is het zeker niet opgezet, maar wel opent het perspectieven in die richting. De intentie van de schrijfster is geweest de bewustzijnsverheldering te beschrijven waarin men zich van een mensenleven tot het uiterste rekenschap geeft. Haar verhaal speelt zich dan af aan beide zijden van de drempel', om een titel van een boek van Maurits Dekker die soortgelijke romans heeft geschreven, aan te halen. Het ongeluk op de onbewaakte overweg waarbij de drie hoofdfiguren van het boek, die in een zeker niet alledaagse driehoeksverhouding tot elkander staan, naar wij de indruk krijgen zijn omgekomen (geconstateerd wordt dit niet, hetgeen de suggestie van een overgangsstatus verhoogt), is aanleiding tot een a.h.w. in een bliksemflits over het landschap der ziel onthulde rekenschap van deze mensenlevens, èn van het leven zelf als raadsel, want „we noemen bepaalde processen leven, maar of deze processen in werkelijkheid plaats vinden of slechts op verbeelding berusten", wie zal dit beslissen? Zeker is dat in de overigens onopgehelderde bewustzijnstoestand van waaruit de gewaarwordingen van de drie hoofdfiguren na het ongeluk worden beschreven, een uiterst scherpe verheldering en toespitsing van hun levensgang voortkomt, waardoor als het ware een gericht over hun leven wordt gehouden, of in hun binnenste wezen dat letterlijk binnenstebuiten is gekeerd, een zelfgericht plaats vindt. Het aangeduide ongeluk behoeft in werkelijkheid nog niet eens te hebben plaats gevonden want de onbewaakte overweg kan ook, of tevens, als symbool worden begrepen, van het moment — het onbewaakte ogenblik — waarin het zelfbesef tegen alle gebruikelijke beveiligingen in, doorbreekt en zich onontkoombaar als vraag, als gewetensproces, over eigen leven, omringd door het besef van het levensraadsel opdringt. Binnen die twee verscherpte bewustzijnskringen spelen zich de meegedeelde voorstellingen af, in een toestand van halfbewustzijn of beter van door het gewone indruksleven niet meer gestoord dieptebewustzijn, waar eindelijk existentieel of/en essentieel wordt geleefd; voorstellingen die al de veelzeggende herinneringen, vragen en schuldgevoelens (hier uit de tragiek van emigrantenleven) behelzen die voor een mens, als hij werkelijk tegenover zijn leven wordt geplaatst, als in een uur U, worden opgeroepen. Deze wemeling van voorstellingen waarin de herinneringen neerdalen als een val der engelen onder een godsgericht, is geplaatst tussen twee naar de achtergrond gedrongen feiten, die uit die nevel van een uit het dagbestaan naar zijn diepten wegzinkend leven opdoemen en de feitelijke omraming ervan vormen: de noodlottige autotocht waarbij het drietal omkomt, en het ongeluk thuis aan het bij de dienstbode achtergelaten kind overkomen, dat over de lage vensterbank op straat moet zijn gevallen. Elk detail, als dat van de hel verlichte ven-

*) U. M. Holland, z.j.

sters in de lege woning, vindt tenslotte zijn opheldering. Bij ontleding blijkt hoe verantwoord in de compositie de bijzonderheden zijn, die men aanvankelijk veronachtzaamt. Van een symbolische betekenis is ook het kleine, verwaarloosde labyrint bij het hotel - een schertsdwaaltuin - maar van hoe verstrekkende portée wordt dat in het bewustzijn der vrouwelijke hoofdfiguur. Indien dit boek niet reeds een meesterwerk is, waar men over aarzelen kan, dan heeft het in elk geval de greep naar het meesterlijke tot kenmerk, en de waarlijk ongehoorde originaliteit van de vondst die het gegeven ervan vormt zowel als van de uitwerking ervan, culminerend in het 'weerzien' met het kind dat niet anders dan een weerzien generzijds blijkt te kunnen zijn.

En temidden van het kolkend spel der herinneringen de beklemmende voorstellingen uit die ontzettende draaikolk van ellende in de recente massavernietiging van medemensen die de Duitse Jodenvervolging is geweest.

Men verdeelt het werk van *Maurits Dekker* gewoonlijk scherp in twee helften, zijn sociale romans en toneelstukken en zijn psychologische. Hoewel er voor deze scheiding wel reden is, moet men die toch niet te scherp doortrekken, zeker niet bijv. in die zin dat zijn sociale romans niet ook psychologisch zouden zijn. En omgekeerd zijn de psychische toestanden of beter gezegd verminkingen die hij in die andere romans uitbeeldt, bijna altijd tot sociale oorzaken terug te brengen. Evenmin gaat het aan dat zijn sociale romans die over het geheel genomen bij de lezers meer succes hebben gehad, de psychologische naar de achtergrond dringen. Zou men immers moeten kiezen en zijn voorkeur voor een van beide types bepalen, dan moet men ongetwijfeld erkennen dat Maurits Dekker zijn hoogtepunten vooral bereikte in die romans waarin de analyse van een psychische toestand, een impasse, een obsessie zijn thema vormt, zoals in de te weinig bekende, belangrijke romans Aan beide kanten van de drempel en Inc Pius beveelt, dat kort voor de tweede wereldoorlog uitgekomen, nadat de schrijver eerst nog wegens belediging van het bevriende staatshoofd Hitler was veroordeeld, in de bezetting terstond werd verboden en waarvan nu pas ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van den schrijver een herdruk is verschenen. Nog een vooroordeel valt er aan te roeren, nu van meer algemene aard, nl. dat het lezerspubliek over het geheel weinig voor novellen en korte verhalen voelt. Naar mijn mening heeft men nooit genoeg de proef op de som hiervan durven nemen, en merkwaardig is in elk geval dat juist in dit genre de Nederlandse letteren uitmunten en vaker een buitenlands niveau evenaren of soms overtreffen dan met de roman. Ook hebben tal van romanschrijvers hun hoogtepunt juist in de novelle bereikt. In het oeuvre van Maurits Dekker vormen zowel romans als verhalenbundels enkele toppen. De nieuwste bundel *Op zwart stramien* (A'dam, Van Munster, z.j.) sluit in karakter aan bij de in verscheidene opzichten meeslijke bundel De knopenman van enkele jaren geleden, en overtreft deze geloof ik nog als geheel. Het zijn verhalen, die stuk voor stuk met de dood te maken hebben, maar niet minder met het leven, en vooral met de zin van het leven, waarvan het vraagteken groot en onontkoombaar rijst als een schaduwteken van de dood. Waartoe dient het alles dat toch weer

ten einde gaat en teniet? Die vraag obsedeert de schrijver en reeds dat is een teken hoezeer zijn hart en geest hartstochtelijk haken naar een levenszin. Zou men er anders zo dwingend om vragen? Hij vraagt om bevestiging van die levenszin in een menswaardig bestaan, een samenleving die geen mensenslevens vermaalt, een wereld die niet haar grootste uitgaven doet aan vernietigingsmiddelen onder de naam van verdedigingsmiddelen. Zijn figuren zijn dikwijls slachtoffers der samenleving, die niet tegen de hardheid van deze opkonden, wier drang tot zelfbehoud het aflegde tegen het eigenbelang van de rest, en die zich dit alles pijnlijk bewust worden. Het is meestal het einde van de neergang van een leven die hij beschrijft, de crisis, het tragisch besluit. Dikwijls is daarbij werkloosheid, ook vroeger al meermalen zijn gegeven, de oorzaak van de psychische vernauwing en tenslotte de wanhoop. De grootste kracht van Maurits Dekkers schrijverschap is, dat het lot van de mens zich in zijn verhalen niet in de feitelijke buitenwereld afspeelt maar in zijn geest, in zijn bewustzijn waarin de daarbuiten ondervonden feiten zich opnieuw groeperen, samendringen, verhelderen, dan weer vertroebelen, en eindelijk tot het beeld van een levenslot ineenvoegen, terwijl zij rondspoken door de geest van een letterlijk of figuurlijk gewonde mens. Met groot meesterschap is al wat voorafging aan het autoongeluk in het langste verhaal, Er moet iets zijn gebeurd, daarna als uit nevelen van verre en nabije herinnering in een toestand van halve bewustheid verhaald met naderkomende en dan weer wijkende voorstellingen, alsof een landschap beurtelings opklaart en weer dichttrekt in de mist, tot dat nabeleven ijlings versnelt naar het tragisch einde, dat met dezelfde woorden het ongeluk weer ophaalt als in het begin. Soortgelijk is het nabeleven van zichzelf van den ontslagen leraar die zijn leven met zijn laatste vergeefse sollicitatie samen in een hartbenauwdheid nog eenmaal doormaakt. De spookachtige obsessie van zinledig zich herhalende handelingen geeft de verhalen een Kafka-achtige beklemming, die zich toespitst in het navrant verhaal van den gekgeworden ouden generaal en zich in een algeheel levensbeeld oplost in de meesterlijke geschiedenis van de laatste reis, in het onbekende.

A. D.

PROF. DR. TH. P. VAN BAAREN, *Uit de wereld der religie.* Van Lochum Slaterus, Arnhem, 1956.

Een populaire uiteenzetting, zegt de schrijver. Het is meer een korte „encyclopedische" inleiding tot het verschijnsel religie, waarin tal van op dit terrein voorkomende begrippen en termen summier worden uitgelegd. De bedoeling om zulk een populaire inleiding te geven, rechtvaardigt voor mijn gevoel nog niet de vlakke toon waarin over zoveel wordt heengegleden, reeds in de inleiding. Als de schrijver na enige zinnen al de „conclusie heeft getrokken" dat religieus besef bij het wezen van de mens behoort, moet hij dus wel de vraag stellen of echte atheïsten wel zo talrijk zijn. Waarop dan een ieder wel het antwoord zal weten te geven: dat moet dan erg meevallen, want atheïsten zijn ook mensen en bij een mens hoort nu eenmaal volgens de bovengenoemde conclusie het religieuze besef. Nu, die zich zo noemende atheïsten hangen dan ook „heel vaak" (hoe vaak?) een verkapte religie aan, ideeën van geluk of lot of het communisme, die dan de leer en de goden der „andere" religies

vervangt. Nu ja of nee, is men geneigd te zeggen, religie of niet.

Het ontbreekt teveel aan duidelijke begrenzingen, zo b.v. in het hoofdstukje over ware en valse religie. Het gaat in dit boekje, krijgen we dan te horen, niet over de godheid, maar over de religieuze mens. Wie wel eens wat over deze zaken heeft gelezen, wordt er weinig wijzer van; wie erin geleid moet worden, krijgt enige globale kennis aangeboden, maar het wordt zo weinig oorspronkelijk of persoonlijk gebracht, dat de lezer maar weinig proeft van het belangwekkende van de materie. In dat opzicht is het boekje juist niet populair in de goede zin en stelt het teleur. O. N.

De intekening is opengesteld op

KEUR UIT DE VERSPREIDE GESCHRIFTEN VAN DR H. J. POS

verzameld en ingeleid door

dr. J. Aler en dr. K. Kuypers

Het heengaan van prof. Pos was een moeilijk te overschatten verlies voor zijn vrienden, zijn leerlingen en oud-leerlingen, en voor de grote groep van belangstellenden, die in zijn publicaties telkens weer een bron vonden van inspiratie en een stimulans tot eigen nadenken en oordeelvorming. Zijn heldere intelligentie en warme emotionaliteit kwamen, behalve in het persoonlijk verkeer, ook in al wat hij schreef, tot uiting.

Prof. Pos mag gelden als een der belangrijkste Nederlandse filosofen der 20e eeuw, die ook in het buitenland op wijsgerig gebied een zeer vooraanstaande rol speelde. Niet alleen als origineel denker, maar ook als didacticus der filosofie heeft hij, naar het oordeel van alle ter zake kundigen, iets buitengewoons gepresteerd.

Uit zijn in letterlijke zin 'verspreide' geschriften zal, in samenwerking met de Koninklijke Van Gorcum en Comp. te Assen, een Keur het licht zien, verzorgd door de professoren Aler en Kuypers, die daaraan een Inleiding en een Bibliografie zullen toevoegen.

Het werk zal in twee delen verschijnen (dl. I ca. juni, dl. II najaar 1957) tegen een intekenprys van *f* 13,50 per deel.

Verkrijgbaar door bemiddeling van de Boekhandel

VAN LOGHUM SLATERUS N.V. - Arnhem

MICHEL SEUPHOR:

PIET MONDRIAN

Het eerste grote standaardwerk (in de Engelse taal) over deze internationaal beroemde schilder, wiens opvattingen o.a. de moderne bouwkunst in grote mate hebben beinvloed. Het werk is aangevuld met een bijlage van 32 blz. in de Nederlandse taal van die citaten in "De Stijl" die in deze editie in het Engels vertaald zijn.

444 blz., honderden zwart-wit illustraties, 35 reprodukties in kleur, gebonden f 65.—

PICASSO:

GRAFIEK

Ieder die belang stelt in de hedendaagse kunststromingen zal dit boek over de deze 20ste-eeuwse titan willen bezitten.

168 gravures vanaf zijn eerste etsen uit 1899 tot de huidige tijd, met inleiding van Bernhard Geiser. Gebonden f 24.50

UITGEVERIJ CONTACT AMSTERDAM

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandelaren

Hun naam was

Bach

ZEVEN GENERATIES MUZIKALE SCHEPPINGSKRACHT

Gedurende meer dan twee eeuwen waren talloze leden van de familie Bach cantors organisten en uitnemende componisten. Dit prachtige boek geeft niet alleen een beeld van de wonderbaarlijke scheppingskracht van deze familie — het is tevens een spiegel van het muzikale denken van de laatste driehonderd jaar.

Een unieke uitgave (504 bladzijden, waarvan 32 bladzijden op zwaar kunstdruk met onbekende illustraties en 130 notenvoorbeelden), in Nederlandse vertaling van Sas Bunge.

Uw boekverkoper heeft een uitvoerige prospectus beschikbaar

f 27,50 gebonden

VAN LOGHUM SLATERUS - ARNHEM